

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΤΖΕΚΤ

**Η δημιουργία πρωτο-μουσικών εμπειριών στο πλαίσιο άτυπης
διδασκαλίας της μουσικής σε βρέφη και νήπια με πολλαπλές
αναπηρίες**

Επιβλέπουσα: Δήμητρα Κόνιαρη, Ε.ΔΙ.Π. ΤΜΕΤ

Μέλος εξεταστικής επιτροπής:

Μόνικα Ανδριανοπούλου, Ε.Ε.Π. ΤΜΕΤ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2023

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτή την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω, σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Copyright © Σταμάτη Αλεξάνδρα. 2023.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση αυτής της πτυχιακής εργασίας από το τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης της σχολής Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του τμήματος.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση του πτυχιακού μου πρότζεκτ υπήρξε σημαντική η συμβολή ορισμένων ανθρώπων, τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Κόνιαρη Δήμητρα, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, η οποία στήριξε την πρότασή μου και υπήρξε ο βασικός καθοδηγητής μου όχι μόνο για την εκπόνηση της παρούσης εργασίας, αλλά και κατά τη διάρκεια των φοιτητικών μου σπουδών. Χωρίς τη βοήθειά της, δε θα μπορούσα να υλοποιήσω την ιδέα μου, στην οποία και η συμβολή της ήταν σημαντική.

Ακόμη, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά την κ. Κατραμάδου Φωτούλα, η οποία αποτέλεσε για εμένα το έναυσμα της ενασχόλησής μου με την μουσική στην ειδική αγωγή, καθώς και για την προθυμία της να με στηρίξει με όποιον τρόπο στο παρόν πτυχιακό πρότζεκτ.

Τέλος, δεν μπορώ να μην ευχαριστήσω την οικογένειά μου, η οποία στάθηκε δίπλα μου σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, βοηθώντας με να ξεπερνά τις όποιες δυσκολίες και ωθώντας με πάντα να παλεύω για αυτά που αγαπώ και να κυνηγώ τα όνειρά μου.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
1.1. Η σημασία των πρωτο-μουσικών εμπειριών στην ανάπτυξη των βρεφών.....	10
1.2. Η σημασία της μουσικής και του τραγουδιού που απευθύνει ο φροντιστής στο βρέφος στην ανάπτυξη του βρέφους.....	11
1.3. Η σημασία των πρωτο-μουσικών εμπειριών στην ανάπτυξη των βρεφών με αναπηρίες.....	12
1.4. Η θεωρία του Trevarthen για την έμφυτη διυποκειμενικότητα και την επικοινωνιακή μουσικότητα.....	15
1.5. Η διαισθητική μητρική ομιλία και οι πρωτοσυνομιλίες φροντιστή-βρέφους.....	17
1.6. Η μουσική στην ειδική αγωγή.....	18
1.7. Τι προσφέρει ένα πρόγραμμα πρώιμης μουσικής παρέμβασης σε βρέφη με αναπηρίες.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΡΩΤΟ-ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΣΕ ΒΡΕΦΗ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	
2.1. Σκοπός του πρότζεκτ.....	26
2.2. Ερευνητική μεθοδολογία.....	26

2.3. Κριτήρια επιλεξιμότητας ερευνών.....	26
2.4. Αποτελέσματα.....	27
2.4.1. Οι έρευνες.....	27
2.4.1.1. Περιοδικά στα οποία δημοσιεύτηκαν τα άρθρα.....	28
2.4.1.2. Ερευνητικοί στόχοι των άρθρων.....	29
2.4.1.3. Χαρακτηριστικά των βρεφών που πήραν μέρος στις μουσικές παρεμβάσεις.....	29
2.4.1.4. Τρόπος μουσικής παρέμβασης.....	30
2.4.1.5. Αποτελέσματα, τομείς οι οποίοι βελτιώθηκαν μετά την παρέμβαση.....	32
2.4.1.6. Συμπεράσματα των ερευνητών.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ	
3.1. Συζήτηση.....	35
3.2. Συμπεράσματα.....	36
3.3. Περαιτέρω έρευνα.....	38
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	40

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν πτυχιακό πρότζεκτ έχει ως στόχο να εξετάσει, μέσω συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης, τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει μία πρώιμη μουσική παρέμβαση σε βρέφη και νήπια με πολλαπλές αναπηρίες σε συνάρτηση με τον φροντιστή τους. Για την εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας συγκεντρώνονται στοιχεία και αναφορές που σχετίζονται με τη σημασία, αφενός της μουσικής σε γενικό πλαίσιο, αφετέρου των πρωτο-μουσικών εμπειριών, στην ανάπτυξη (κοινωνική, ψυχική, συναισθηματική, σωματική) των βρεφών τυπικής ανάπτυξης, όσο και στα βρέφη ειδικής αγωγής. Στο δεύτερο κεφάλαιο, καταγράφονται οι έρευνες που αναζητήθηκαν και μελετήθηκαν προκειμένου να διαπιστωθεί η επίδραση της μουσικής σε βρέφη και νήπια με πολλαπλές αναπηρίες. Αξιοποιήθηκαν 3 έρευνες, οι οποίες σχετίζονταν με την καταγραφή των αντιδράσεων βρεφών και νηπίων με αναπηρίες (προωρότητα, φάσμα αυτισμού, σύνδρομο Down), μέσα σε ένα πλαίσιο μουσικών ερεθισμάτων, υποκινούμενο από τους γονείς και κατά κύριο λόγο τη μητέρα. Στο τρίτο κεφάλαιο, επιχειρείται συζήτηση και σχολιασμός των ερευνών που καταγράφηκαν, επικεντρώνοντας το θέμα στα θετικά αποτελέσματα της πρώιμης μουσικής παρέμβασης, όπως αυτά προέκυψαν. Συμπερασματικά, η εμπάθυνση στην επίδραση της μουσικής στην ανάπτυξη και ευεξία των παιδιών με αναπηρίες μπορεί να προσφέρει σημαντικές ενδείξεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους και την εξέλιξη των προγραμμάτων πρώιμης παρέμβασης. Παρά το γεγονός ότι έχει πραγματοποιηθεί πληθώρα ερευνών σε αυτόν τον τομέα, είναι σημαντικό να αναζητηθούν και να εφαρμοστούν ακόμη πιο προσαρμοσμένες και αποτελεσματικές πρακτικές πρώιμης μουσικής παρέμβασης που θα ωφελήσουν τα παιδιά με πολλαπλές αναπηρίες και τις οικογένειές τους.

Λέξεις κλειδιά: πρώιμη μουσική παρέμβαση, βρέφη-νήπια με πολλαπλές αναπηρίες, πρωτοσυννομιλίες, πρωτο-μουσικές εμπειρίες, μουσική ειδική αγωγή

ABSTRACT

This graduate project aims to examine, through a systematic literature review, the effects that an early musical intervention can have on infants and toddlers with multiple disabilities in relation to their caregiver. In order to serve this purpose, in the first chapter of the work, data and references related to the importance, on the one hand, of music in a general context, and on the other hand of proto-musical experiences, in the development (social, mental, emotional, physical) of typically developing infants, as well as in infants with special needs. The second chapter describes the steps of the systematic review process that was conducted in order to identify research articles that studied music interventions to infants and toddlers with disabilities.. Three research studies were included, which recorded the reactions of infants and toddlers with special needs (prematurity, autism spectrum, Down syndrome), within a context of musical stimuli, motivated by the parents and mainly the mother. In the third chapter, a discussion and commentary on the results of the analysis of the three articles is attempted, focusing on the positive effects of early music intervention, as they emerged. In conclusion, a deeper understanding of the effect of music on the development and well-being of children with disabilities can provide important clues for improving their quality of life and the development of early intervention programs. Although a wealth of research has been conducted in this area, it is important to seek and implement even more tailored and effective early music intervention practices that will benefit children with multiple disabilities and their families.

Key words: early music intervention, infants-toddlers with multiple disabilities, first conversations, proto-musical experiences, music special education

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σημασία της μουσικής στην γενικότερη ανάπτυξη και εξέλιξη του ανθρώπου υπήρξε ένα μεγάλο κεφάλαιο αναζήτησης και εξερεύνησης τόσο στα χρόνια των φοιτητικών μου σπουδών όσο και στην πιο νεαρή μου ηλικία. Αφορμή να ασχοληθώ ακόμα περισσότερο με την ευεργετική δράση της μουσικής στον τομέα της ειδικής αγωγής, και ειδικότερα στην βρεφική ηλικία, αποτέλεσε η επαφή μου με ένα βρέφος με πολλαπλές αναπηρίες πριν από 2 χρόνια. Το βρέφος αυτό γεννήθηκε με μία σπάνια αναπηρία με την ονομασία D-2-υδροξυγλουτορική οξουρία-τύπου 2 (D-2-HGA-t2). Η D-2-υδροξυγλουταρική οξουρία (D-2-HGA) είναι μια σπάνια κλινικά μεταβλητή νευρολογική μορφή 2-υδροξυγλουταρικής οξουρίας (hydroxyglutaric aciduria) που χαρακτηρίζεται βιοχημικά από αυξημένα επίπεδα D-2-υδροξυγλουταρικού οξέος (D-2-HG) στα ούρα, στο πλάσμα και στο εγκεφαλονωτιαίο υγρό. Ο ακριβής επιπολασμός και η συχνότητα της διαταραχής αυτής δεν είναι γνωστά, αλλά μέχρι σήμερα έχουν αναφερθεί μόνο περίπου 80 περιπτώσεις ασθενών D-2-HGA. Η πάθηση αυτή έχει εξαιρετικά ετερογενείς κλινικές εκδηλώσεις. Οι σοβαρές περιπτώσεις αυτής της πάθησης, όπως και το βρέφος που αναφέρθηκε, χαρακτηρίζονται από νεογνική ή πρώιμη βρεφική επιληπτική εγκεφαλοπάθεια με κοινά σημεία την σοβαρή υποτονία, την απώλεια της όρασης κεντρικής αιτιολογίας, την αναπτυξιακή καθυστέρηση, τους σπασμούς (επιληπτικές κρίσεις), τις ακούσιες κινήσεις και την μυοκαρδιοπάθεια.

Αρχική επιθυμία μου ήταν να εξεταστεί στο παρόν πρότζεκτ εάν και κατά πόσο μπορεί μια μουσική παρέμβαση σε βρέφος με αυτήν την σπάνια πάθηση πολλαπλών αναπηριών να λειτουργήσει θετικά στην ανάπτυξη των κινητικών, αντιληπτικών και κοινωνικών δεξιοτήτων του βρέφους, καθώς επίσης να εξεταστεί εάν η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως καταπραϋντικό μέσο για τον πόνο και τις επιληπτικές κρίσεις ενός βρέφους με D-2-HGA-t2. Δυστυχώς, για τεχνικούς λόγους, η έρευνα αυτή δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί, καθώς ένα τέτοιο εγχείρημα απαιτεί συγκεκριμένο χρόνο και ένα ειδικά διαμορφωμένο οργανωτικό πλαίσιο μουσικών παρεμβάσεων, στις οποίες το βρέφος τη δεδομένη στιγμή δεν ήταν δυνατό να ανταποκριθεί. Παρόλα αυτά, ήδη μέσα από σύντομες μουσικές εμπειρίες μου με το συγκεκριμένο βρέφος, παρατήρησα ότι παρουσίαζε μια ιδιαίτερη

συμπεριφορά κάθε φορά που άκουγε μουσική. Συγκεκριμένα, το βρέφος έδειχνε να χαλαρώνει και να συγκινείται στο άκουσμα μιας συγκεκριμένης μουσικής εκτέλεσης (Ave Maria, Maria Callas), γεγονός που δίνει το έδαφος να θεωρηθεί ότι η μουσική μπορεί να έχει κάποιο θετικό αντίκτυπο στην διαμόρφωση του αναπτυξιακού περιβάλλοντός του. Αντίθετα, κραυγαλέοι ήχοι όπως έντονες φωνές, χτυπήματα αντικειμένων, τσιριχτά και γενικά απότομοι θόρυβοι, δημιουργούσαν δυσαρέσκεια στο βρέφος, η οποία γινόταν αντιληπτή από τις εκφράσεις του προσώπου του καθώς και οδηγούσε τις περισσότερες φορές σε επιληπτικό επεισόδιο. Έτσι, παρόλο που δεν μπόρεσε να υλοποιηθεί η παραπάνω ερευνητική πρόταση, θεωρώ, με βάση τις ενδείξεις, πως μια τέτοιου είδους μελέτη θα αποτελέσει σημαντική εξέλιξη στον τομέα της θεραπευτικής μουσικής (μουσικοθεραπείας) και θα βοηθήσει τα βρέφη με D-2-HGA-t2 αλλά και τους φροντιστές τους σε όλα τα προαναφερθέντα επίπεδα.

Στην παρούσα εργασία, προσπάθησα να προσεγγίσω την αρχική ιδέα αναζητώντας στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία υλικό και έρευνες που να σχετίζονται με την μουσική παρέμβαση σε βρέφη και νήπια με πολλαπλές αναπηρίες. Παρατηρήθηκε ότι υπάρχει πλούσια καταγραφή στοιχείων τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε ερευνητικό. Το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας μου επικεντρώθηκε στην σημασία της μουσικής και των πρωτο-μουσικών εμπειριών στην ανάπτυξη των βρεφών, είτε τυπικής ανάπτυξης είτε ειδικής αγωγής. Ακολουθήθηκε η διαδικασία της συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης για τον εντοπισμό περιπτώσεων μελέτης βρεφών και νηπίων με πολλαπλές αναπηρίες, με στόχο την παρατήρηση και την καταγραφή των αποτελεσμάτων μουσικών παρεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία με τον φροντιστή τους.

Η εργασία αποτελείται από τρία κύρια μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση του θέματος και αναφέρονται σημαντικοί ορισμοί για την κατανόηση της σημασίας της μουσικής στην βρεφική ανάπτυξη, όπως “πρωτοσυνομιλίες”, “έμφυτη διωποκειμενικότητα”, “επικοινωνιακή μουσικότητα”, “διαισθητική μητρική ομιλία”. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας παρουσιάζονται και αναλύονται συνοπτικά, έρευνες που αναζητήθηκαν μέσω συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης στις βάσεις δεδομένων και επιλέχθηκαν με συγκεκριμένα κριτήρια για την εξυπηρέτηση του ερευνητικού στόχου

της εργασίας. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης των ερευνών αυτών έδειξαν ότι τα βρέφη με αναπηρίες ανταποκρίνονται θετικά στα μουσικά ερεθίσματα που δέχονται από τον φροντιστή τους (κατά κύριο λόγο τη μητέρα), με τον διαφορετικό τρόπο που εκείνα παρουσιάζονται σε καθεμιά από τις έρευνες. Τα συμπεράσματα των ερευνών συνέκλιναν και στις τρεις περιπτώσεις σε ένα κοινό συμπέρασμα, αναφέροντας πως η μουσική είναι ικανή να ενισχύσει την κοινωνική, συναισθηματική και κινητική ανάπτυξη του βρέφους αλλά και να προσφέρει μια ευχάριστη και ουσιαστική εμπειρία με τον γονέα.

Τέλος, στο τρίτο μέρος ακολουθεί σχολιασμός και συζήτηση των άρθρων που μελετήθηκαν και καταγράφονται γενικά συμπεράσματα επί του θέματος που παρουσιάζεται στην παρούσα εργασία. Επίσης σχολιάζονται οι περιορισμοί της παρούσας εργασίας και διατυπώνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα στον τομέα της μουσικής σε βρέφη και νήπια στον χώρο της ειδικής αγωγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1.1. Η σημασία των πρωτο-μουσικών εμπειριών στην ανάπτυξη των βρεφών

Οι πρώτο-μουσικές εμπειρίες μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην ανάπτυξη των βρεφών σε πολλούς τομείς, προσφέροντας μια πληθώρα οφελών που επηρεάζουν την κοινωνική, ψυχική, συναισθηματική, σωματική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού (Κώτσια, χ.χ.). Σύμφωνα με την Κώτσια, η μουσική επιτρέπει στα βρέφη να αλληλεπιδρούν με τους γονείς και τους φροντιστές τους μέσω του τρόπου που αντιλαμβάνονται τη μελωδία και τον ρυθμό. Αυτή η αλληλεπίδραση ενισχύει τον δεσμό μεταξύ γονέων και παιδιού και βοηθά στην ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας του παιδιού. Ακούγοντας μουσική, τα βρέφη μπορούν να μάθουν να αναγνωρίζουν και να εκφράζουν τα συναισθήματά τους. Ακόμη, η μουσική ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των βρεφών. Το παιχνίδι με ήχους και μελωδίες μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη του εγκεφάλου και των γνωστικών ικανοτήτων τους. Ορισμένες μουσικές δραστηριότητες, όπως ο χορός και τα κινητικά παιχνίδια που συνοδεύονται από μουσική, ενθαρρύνουν τη σωματική δραστηριότητα, τον συντονισμό και την έκφραση μέσω της κίνησης.

Υπάρχουν σημαντικά ερευνητικά δεδομένα για το ότι τα βρέφη, ήδη από τον τρίτο μήνα της ζωής τους, παρουσιάζουν την επιθυμία να μοιραστούν τα συναισθήματά τους και να οδηγηθούν σε έναν κοινό προσανατολισμό με τον φροντιστή τους (Κώτσια, χ.χ.). Με διάφορες χειρονομίες και εκφραστικές κραυγές, τα νήπια δηλώνουν τη διάθεσή τους και προσπαθούν να επικοινωνήσουν δημιουργώντας τις λεγόμενες “πρωτοσυνομιλίες”. Η φωνή της μητέρας, η χροιά, η ένταση καθοδηγούν τις αντιδράσεις του βρέφους, ενώ, ταυτόχρονα, μέσα στο ίδιο πλαίσιο, επιχειρούν να γνωρίσουν τον κόσμο και να λάβουν τα ζητούμενα ερεθίσματα από το περιβάλλον τους, τα οποία θα αποτελέσουν και τη βάση για τη διαμόρφωση της αντίληψης του χώρου, του χρόνου και των διαφόρων συνθηκών. Γι’ αυτό, άλλωστε, ο Trevarthen υποστηρίζει ότι τα νήπια έχουν έμφυτη μουσικότητα, η οποία ενισχύεται με τα ηχητικά ακούσματα και την ομιλία που δέχεται το κάθε παιδί από το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνει (Trevarthen, 2004, ό.α. στο Ρεράκη, 2019).

Όπως αναφέρει η Ρεράκη (2019), έρευνες έχουν δείξει ότι τα βρέφη έχουν έναν εγγενή δεσμό με τη μητέρα τους, τον οποίο δύνανται να επικοινωνούν μέσω της μουσικότητας. Με άλλα λόγια, ένα βρέφος επιτυγχάνει να αλληλεπιδρά με τη μητέρα του ανταλλάσσοντας συναισθήματα μέσω φωνητικών/ μελωδικών επαναλαμβανόμενων μοτίβων και εκφραστικών χειρονομιών, οδηγώντας έτσι στη δημιουργία μιας διυποκειμενικής επικοινωνίας με στόχο μια κοινή συναισθηματική κατάσταση ανάμεσα στα εμπλεκόμενα πρόσωπα.

Η Ρεράκη (2019), ακόμη, τονίζει τη συναισθηματική εναρμόνιση βρέφους-φροντιστή ως σημαντική παράμετρο της διυποκειμενικής εμπειρίας, ενώ πορίσματα ερευνών αναφέρουν τη συγκέντρωση της προσοχής και τη συνεργασία ως απαραίτητα εργαλεία για την επίτευξη κοινών μουσικών “πρωτοσυνομιλιών”, βασιζόμενες σε κοινό ρυθμικό συντονισμό και αμοιβαία ανταλλαγή συναισθημάτων και συγκινήσεων.

1.2. Η σημασία της μουσικής και του τραγουδιού που απευθύνει ο φροντιστής στο βρέφος για την ανάπτυξη του βρέφους

Η μουσική αποτελεί ένα ισχυρό μέσο έκφρασης και επικοινωνίας στον ανθρώπινο πολιτισμό. Ένα από τα ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της μουσικής είναι η ικανότητά της να διεγείρει ανθρώπινες προθέσεις, σκέψεις και συναισθήματα, προσφέροντας μια πλούσια και πολυδιάστατη εμπειρία (Παπαδάκη, 2013). Σύμφωνα με τους Gratier και Trevarthen (2008, ό.α. στο Κώτσια, χ.χ.) η φωνή αποτελεί αντανάκλαση του συνόλου του ανθρώπινου σώματος που βρίσκεται σε δράση. Καθώς οι άνθρωποι εκφράζουν τα συναισθήματά τους μέσω της φωνής, αυτή καταγράφει τα αποτελέσματα μιας πλούσιας εσωτερικής κινητικής διαδικασίας, δημιουργώντας έναν ήχο που μεταφέρει συναισθήματα και σκέψεις. Επιπλέον, η μουσική διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της κινητικής ικανότητας των βρεφών. Η έρευνα του Trevarthen (1986) έδειξε ότι τα βρέφη εκφράζουν την αντίληψη της κίνησης μέσω των χειρονομιών τους, οι οποίες αποτελούν εκφράσεις αυτορρυθμισμού και επικοινωνίας με τον φροντιστή τους.

Τα βρέφη εκδηλώνουν προτίμηση για τη μητρική φωνή κατά τους πρώτους μήνες της ζωής τους (Trainor et al., 1997). Όπως αναφέρει ο Malloch (2009), το τραγούδι της μητέρας βοηθά στην ενδυνάμωση του δεσμού ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί. Το βρέφος αντιλαμβάνεται τη φωνή της μητέρας ως πηγή αγάπης, ασφάλειας και προσοχής. Το τραγούδι ενθαρρύνει το βρέφος να αντιδρά στην επαφή με τη μητέρα. Οι κοινές μουσικές στιγμές δημιουργούν ευκαιρίες για αλληλεπίδραση και επικοινωνία. Η συνδυασμένη εμπειρία της μητρικής φωνής και του τραγουδιού διευκολύνει τη διαδικασία ανάπτυξης, επιτρέποντας στην ψυχή και το σώμα του βρέφους να λειτουργούν αρμονικά. Αυτό δεν αφορά μόνο την εξοικείωση του βρέφους με τη μητρική φωνή, αλλά και την ικανότητα της μητέρας να αντιληφθεί τις ανάγκες του βρέφους και να ανταποκριθεί με ενσυναίσθηση, βοηθώντας έτσι στη ρύθμιση της συμπεριφοράς και της κατάστασης του (O’Gorman, 2007, ό.α. στο Πέλκα, 2017). Ταυτόχρονα, κατά τη διάρκεια του τραγουδιού, το βρέφος εκτίθεται σε διάφορες λέξεις και ήχους, πράγμα που μπορεί να ενισχύσει τη γλωσσική του ανάπτυξη. Σημαντικό ακόμη είναι το γεγονός ότι ο τραγούδι μπορεί να έχει καθησυχαστική επίδραση στα βρέφη, ιδιαίτερα σε εκείνα που πάσχουν από κάποια μόνιμη ασθένεια ή αναπηρία, βοηθώντας τα να ηρεμούν και να ξεκουράζονται. Αλλά και στο επίπεδο της εκπαίδευσης, η επαναληπτική δραστηριοποίηση του βρέφους με τη μουσική μπορεί να εκπαιδεύσει το ακουστικό του σύστημα και να εκτιμήσει μακροπρόθεσμα τη μουσική ως μέσο έκφρασης και αυτο-έκφρασης (Bieleninik, Ghetti, Gold, Rohwer, 2016).

1.3. Η σημασία των πρωτο-μουσικών εμπειριών στην ανάπτυξη των βρεφών με αναπηρίες

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η μουσική μπορεί να προσφέρει πληθώρα εμπειριών και δραστηριοτήτων που βοηθούν στην ανάπτυξη των βρεφών, συμπεριλαμβανομένων και των βρεφών με πολλαπλές αναπηρίες (Thomson, 2014). Έρευνες έχουν δείξει, ότι τα βρέφη με αναπηρίες δεν διαφοροποιούνται από τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης ως προς την έμφυτη ανάγκη για επικοινωνία και συναισθηματική αλληλεπίδραση με το περιβάλλον τους (Goldin-Meadow, Morfond,

ο.α. στο Κώτσια, χ.χ.) Έτσι, οι πρώτες μουσικές εμπειρίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές και για τα βρέφη με αναπηρίες, καθώς μπορούν να έχουν θετική επίδραση σε πολλούς τομείς της ανάπτυξής τους.

Αρχικά, η μουσική προσφέρει ένα πλαίσιο που ευνοεί τη δημιουργία της αίσθησης του οικείου στα βρέφη, ανεξαρτήτως αναπηρίας. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την επικοινωνία μεταξύ βρεφών και γονέων, αλλά και για την αλληλεπίδραση με άλλα παιδιά. Οι πρωτο-μουσικές εμπειρίες των βρεφών με αναπηρίες με τον φροντιστή τους παρέχουν στο βρέφος ένα μέσο εκφραστικότητας (Διονυσίου, 2019). Έτσι, η μουσική ήδη συνιστά μια γλώσσα που είναι προσιτή ακόμα και στα βρέφη που διανύουν τους πρώτες μήνες ζωής τους. Για πολλά βρέφη με πολλαπλές αναπηρίες που μπορεί να έχουν περιορισμένες επικοινωνιακές δεξιότητες, η μουσική ανοίγει ένα παράθυρο επικοινωνίας, τόσο με τους γονείς όσο και με το γενικότερο κοινωνικό περιβάλλον, καθώς η κοινή συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες ενισχύει τον δεσμό και την επικοινωνία μεταξύ τους.

Η συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της φυσικής και αναπτυξιακής προόδου των βρεφών. Βρέφη με διαταραχές στην κίνηση μπορούν να εξασκήσουν την κινητικότητά τους μέσω του παιχνιδιού με μουσικά όργανα, ενισχύοντας ταυτόχρονα την αίσθηση της ισορροπίας και της αυτο-επίγνωσης. Η χρήση κρουστών μουσικών οργάνων, όπως τα τύμπανα, τα κουδούνια και τα τρίγωνα, προσφέρει ευκαιρίες για την ανάπτυξη των λεπτών κινητικών δεξιοτήτων και την ενδυνάμωση των μυών των βρεφών με αναπηρίες, ενώ ταυτόχρονα ενισχύουν την εκφραστικότητά τους μέσω του αυτοσχεδιασμού (Πέλκα, 2017). Ακόμη, τραγούδια που συνοδεύονται από κινητικές οδηγίες, παρέχουν κίνητρο στα βρέφη με αναπηρίες να συμμετέχουν ενεργά σε κινητικές δραστηριότητες κάνοντας φυσικές κινήσεις όπως το χτύπημα των χεριών ή των ποδιών, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της συντονισμένης κίνησης των βρεφών.

Το τραγούδι και οι ρυθμικές δραστηριότητες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των βρεφών με αναπηρίες. Μέσα από το τραγούδι, τα βρέφη δέχονται ηχητικά ερεθίσματα και ανταποκρίνονται σε αυτά ανάλογα με τη διάθεση

που τους προκαλεί η φωνή που τα συνοδεύει. Καθώς ακούν τους γονείς ή τους φροντιστές τους να τραγουδούν, τα βρέφη ακούν και αντιλαμβάνονται διάφορες λέξεις και φράσεις, μαθαίνοντας νέες λέξεις και βελτιώνοντας την αντίληψη της γλώσσας.

Ακόμη, το ζωντανό τραγούδι μπορεί να ενισχύσει τη σχέση μεταξύ του βρέφους και των γονέων ή φροντιστών του. Κατά τη διάρκεια του τραγουδιού υπάρχει μια αίσθηση σύνδεσης και αγάπης που δημιουργείται, ενισχύοντας την ασφάλεια και την εμπιστοσύνη του βρέφους. Επίσης, τα βρέφη αισθάνονται ότι είναι το κέντρο της προσοχής και αυτό δυναμώνει την αίσθηση της αξίας τους. Κατά τη μουσική ακρόαση τα βρέφη μπορεί να κινούν τα χέρια τους, να χοροπηδούν, ή να χτυπούν τα πόδια τους, προωθώντας την κινητική τους ανάπτυξη. Ο ρυθμός και οι μελωδίες μπορούν να δημιουργήσουν μια αίσθηση ηρεμίας και ασφάλειας, δημιουργώντας χαλάρωση και βοηθώντας στην αντιμετώπιση του άγχους που μπορεί να συνοδεύεται από πόνο.

Η μουσική συνδέεται άμεσα με τα συναισθήματα και, συνεπώς, μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά ενός βρέφους, ανάλογα με το είδος τραγουδιού που ακούει. Αυτό σημαίνει ότι η μουσική μπορεί να μεταφέρει διάφορα συναισθηματικά μηνύματα. Για παράδειγμα, τα νανουρίσματα (Κονδυλίδου, 2018) μπορούν να βοηθήσουν στο να ηρεμήσει το βρέφος, ενώ τα τραγούδια-φωνητικά παιχνίδια μπορούν να το παρακινήσουν να παίξει. Αυτά τα δύο είδη μουσικής δραστηριότητας είναι συχνά τα κύρια μέσα επικοινωνίας μεταξύ των γονιών και των βρεφών τους και έχουν μεγάλη σημασία για την αμοιβαία τους επικοινωνία.

Όπως, τέλος, αναφέρει η Darrow (2011), η μουσική συμβάλλει σημαντικά και στον ψυχοκινητικό τομέα ανάπτυξης των βρεφών με αναπηρίες. Τα παιχνίδια που συνοδεύουν τραγούδια και περιλαμβάνουν δραστηριότητες με τα δάχτυλα (fingerplays) αποτελούν αξιόλογη πρακτική για την ανάπτυξη των λεπτών κινητικών δεξιοτήτων και την αντίληψη των βρεφών.

1.4. Η θεωρία του Trevarthen για την έμφυτη διυποκειμενικότητα και την επικοινωνιακή μουσικότητα

Η θεωρία της "έμφυτης διυποκειμενικότητας" ή αλλιώς "συντροφικότητας" που παρουσιάστηκε από τον Νεοζηλανδό αναπτυξιακό ψυχολόγο Colwyn Trevarthen (1986) αποτελεί μια από τις πιο πρόσφατες προσεγγίσεις στον χώρο της ενσυναίσθησης. Πιο συγκεκριμένα βασίζεται στην άποψη ότι η ανθρώπινη ανάπτυξη, η ικανότητα και η θέληση για αλληλεπίδραση και επικοινωνία είναι ενσωματωμένες στην ανθρώπινη φύση. Συμβαίνει από πολύ νωρίς στη ζωή του ανθρώπου και αποτελεί μια φυσική κληρονομιά. Σύμφωνα με τον Trevarthen, τα βρέφη γεννιούνται με μια φυσική ροπή για τη μουσική και την ανθρώπινη αλληλεπίδραση, η οποία εκδηλώνεται από τα πρώτα στάδια της ζωής τους και αποτελεί το θεμέλιο για την πρώιμη κοινωνική ανάπτυξη. Αυτή η ανάγκη για μουσική επικοινωνία αντιπροσωπεύει μια ενσωματωμένη θέληση για έκφραση, κοινωνική και συναισθηματική σύνδεση με άλλους ανθρώπους.

Στη θεωρία του Trevarthen η πρώιμη επικοινωνία αναφέρεται στην αρχική αλληλεπίδραση μεταξύ μητέρας και βρέφους και θεωρείται ένα κρίσιμο στάδιο στην ανθρώπινη ανάπτυξη. Σε αυτό το πρώιμο στάδιο, η μουσική διαδραματίζει κεντρικό ρόλο, με τις μουσικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ της μητέρας και του βρέφους να θεωρούνται "πρωτοσυνομιλίες". Αυτές οι μουσικές αλληλεπιδράσεις περιλαμβάνουν τον παιχνιδιάρικο τρόπο που η μητέρα ανταποκρίνεται στις φωνητικές εκφράσεις του βρέφους. Αυτή η πρώτη επικοινωνία μέσω της μουσικής βοηθάει στη δημιουργία ενός συναισθηματικού δεσμού μεταξύ μητέρας και βρέφους, προωθεί την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας και βοηθά στην κοινωνικοποίηση του βρέφους. Σύμφωνα με τον Trevarthen, η επικοινωνιακή μουσικότητα είναι το μέσο δημιουργίας σχέσεων μεταξύ του βρέφους και της μητέρας. Η μουσικότητα γίνεται αισθητή τόσο με τις συντονισμένες κινήσεις του σώματος και των ματιών, όσο και με τα βαβίσματα και τη παιγνιώδη αλληλεπίδραση βρέφους-μητέρας, με την προϋπόθεση ύπαρξης εμπιστοσύνης και συμπάθειας. Οι πρωτοσυνομιλίες είναι το μέσο του βρέφους να εκφράσει ευχαρίστηση και δυσαρέσκεια, να έρθει σε πρώτη επαφή με τη μητρική του γλώσσα και το κοινωνικοπολιτισμικό του περιβάλλον (Διονυσίου, 2019).

Αυτή η πρώτη επικοινωνία μέσω της μουσικής βοηθάει στη δημιουργία ενός συναισθηματικού δεσμού μεταξύ των δύο, προωθεί την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας και βοηθά στην κοινωνικοποίηση του βρέφους (σχέσεις αναπτυσσόμενου εγκεφάλου με πιο ώριμους εγκεφάλους). Αυτό σημαίνει ότι η μουσική μπορεί να λειτουργήσει ως ένα ισχυρό μέσο για την έκφραση συναισθημάτων, τη δημιουργία δεσμών μεταξύ ανθρώπων και την ενίσχυση της συναισθηματικής αντίληψης των ατόμων. Στον ψυχοβιολογικό της προσανατολισμό, αυτή η θεωρία εξετάζει τη διαδικασία της ανάπτυξης των ψυχολογικών δομών και λειτουργιών του ανθρώπου, μέσα στο υπό διαμόρφωση νευρικό σύστημα. Κατά τον Trevarthen, η ωρίμανση του νευρικού συστήματος συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη των ψυχολογικών δομών του βρέφους.

Σύμφωνα με τον Trevarthen, τα βρέφη δεν είναι απλώς παθητικοί δέκτες των ερεθισμάτων από το περιβάλλον τους. Αντιθέτως, έχουν την ικανότητα να προσπαθούν να επικοινωνήσουν και να αλληλεπιδράσουν με τον κόσμο γύρω τους από πολύ νεαρή ηλικία. Αυτή η πρώιμη κοινωνική αλληλεπίδραση συμβάλλει στη δημιουργία των πρώτων δεσμών μεταξύ του βρέφους και των γονέων του.

Κατά τη διάρκεια αυτής της πρώιμης περιόδου, ο Trevarthen επισημαίνει τη σημασία της αμοιβαίας ανταπόκρισης και της συμπληρωματικότητας μεταξύ του βρέφους και των γονέων. Οι γονείς ανταποκρίνονται στα σήματα και τις ενδείξεις του βρέφους, δημιουργώντας έναν διάλογο και μία αμοιβαία κατανόηση, μοιραζόμενοι μία κοινά δομημένη αφήγηση, η οποία μπορεί να είναι λεκτική ή μη λεκτική επικοινωνία μέσω του ρυθμού, της μελωδίας και της κίνησης.

Η Διονυσίου (2019) σημειώνει ότι η έρευνα που εξετάζει την ρόλο της μουσικής στα πρώιμα στάδια της ανθρώπινης ανάπτυξης έχει αναδείξει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η μουσικότητα στη ζωή των παιδιών. Σύμφωνα με αυτήν, η μουσικότητα φαίνεται να είναι μια ενσωματωμένη τάση στα παιδιά για την έκφρασή τους μέσω της σωματικής συντονισμένης κίνησης, της απόλαυσης και της έκφρασης των συναισθημάτων τους.

Οι Malloch και Trevarthen (1986) ορίζουν τη μουσικότητα ως την έκφραση της ανθρώπινης επιθυμίας για πολιτισμική μάθηση και ως την ενσωμάτωση της φυσικής ικανότητας του ανθρώπου να κινείται, να θυμάται, και να αλληλεπιδρά με άλλους μέσω συνεργασίας και συμπάθειας. Αυτή η οριοθέτηση της μουσικότητας

εστιάζει στην ικανότητά μας να δημιουργούμε ατελείωτες εκφραστικές αφηγήσεις μέσα στον χρόνο, χρησιμοποιώντας τη μουσική ως μέσο.

1.5. Η δαισθητική μητρική ομιλία και οι πρωτοσυνομιλίες φροντιστή-βρέφους

Σύμφωνα με τον Trevarthen (1986), η πρώτη επικοινωνία μεταξύ μητέρας και βρέφους είναι κυρίως μουσική, με τους βαβισμούς και τις παιχνιδιάρικες αλληλεπιδράσεις να αποτελούν μια μουσική αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία, η μουσική είναι καίρια για τη δημιουργία δεσμών και σχέσεων που διαρκούν σε όλη τη ζωή μας.

Τα βρέφη φαίνεται να εκφράζουν την προτίμησή τους για τους ήχους της μητρικής ομιλίας από τις πρώτες ημέρες της ζωής τους, και αυτή η "μητρική γλώσσα" αποτελεί σημαντικό στοιχείο της μουσικής επικοινωνίας. Τα βρέφη εκφράζουν τη μουσική συνειδητοποίησή τους μέσω κινήσεων του σώματος, κινήσεων των ματιών και βαβισμών, και αναζητούν την ευχαρίστηση και την κοινωνική αλληλεπίδραση μέσω της μουσικής.

Η δαισθητική μητρική ομιλία αναφέρεται στη φυσική τάση των μητέρων να μιλούν με τα νεογέννητά τους με έναν ιδιαίτερο, μελωδικό, και απλουστευμένο τρόπο. Αυτή η μορφή ομιλίας είναι πλούσια σε προσωνύμια, επαναλήψεις, και έκφραση των συναισθημάτων, και συχνά συνοδεύεται από φυσική επαφή όπως αγκαλιές και χάρδια.

Ο ορισμός αυτής της ιδιαίτερης μορφής ομιλίας είναι ιδιαίτερα σημαντικός διότι αποτελεί ένα από τα πρώτα και σημαντικότερα κανάλια επικοινωνίας μεταξύ του νεογέννητου βρέφους και του περιβάλλοντος του. Παρά το γεγονός ότι τα βρέφη δεν έχουν ακόμα αναπτύξει την ικανότητα να μιλήσουν ή να καταλάβουν τη γλώσσα, αποδεικνύεται ότι είναι ικανά να αντιλαμβάνονται και να ανταποκρίνονται στη δαισθητική μητρική ομιλία από πολύ μικρή ηλικία.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της δαισθητικής μητρικής ομιλίας είναι η επανάληψη. Οι μητέρες συχνά επαναλαμβάνουν λέξεις, προσωνύμια, συχνά συνοδευόμενα από φυσική επαφή όπως αγκαλιές και χάρδια, φράσεις και ήχους, παρέχοντας έτσι στα βρέφη επαναλαμβανόμενες εμπειρίες και ευκαιρίες να εξοικειωθούν με τις δομές και τους ήχους της γλώσσας. Αυτό συμβάλλει στην

ανάπτυξη του λεξιλογίου και της φωνητικής ευαισθησίας των βρεφών. Έρευνες, ακόμη, έχουν δείξει ότι τα βρέφη ανταποκρίνονται καλύτερα στη διαισθητική μητρική ομιλία σε σύγκριση με την απλή κανονική ομιλία. Οι ηχητικές διεγέρσεις που παρέχονται μέσω της διαισθητικής μητρικής ομιλίας φαίνεται να είναι πιο ελκυστικές για τα βρέφη.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η δημιουργία ενός τέτοιου δεσμού έχει ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της Ρεράκη (2019), όχι μόνο τη δημιουργία μιας πρώτης ολοκληρωμένης εμπειρίας μουσικής επικοινωνίας, αλλά ενισχύει μακροπρόθεσμα τη διάπλαση της προσωπικότητας του αναπτυσσόμενου βρέφους, μέσω των ερεθισμάτων και μηνυμάτων που δέχεται και αντιλαμβάνεται, ενώ μέσα από την επανάληψη των εκφραστικών και δυναμικών του κινήσεων, την εξερεύνηση της φωνής του και τα συγκεκριμένα τραγούδια που ακούει από τη μητέρα του, καταλήγει στη διαμόρφωση ενός ισχυρού πλαισίου δράσης με προσωπικό, κοινωνικό αλλά και πολιτισμικό υπόβαθρο.

1.6. Η μουσική στην ειδική αγωγή

Η ενασχόληση με τη μουσική αποτελεί πανανθρώπινο αγαθό ήδη από την αρχαιότητα. Τόσο οι Πυθαγόρειοι όσο και ο Αριστοτέλης αναγνώριζαν τις θετικές επιδράσεις που ασκεί η μουσική στον ψυχικό κόσμο αλλά και ο Όμηρος ακόμη μας πληροφορεί για τη χρήση της μουσικής στην ίαση τραυμάτων. Στον 20ο αιώνα αναγνωρίστηκε και επιστημονικά ότι η μουσική μέσα από τις δημιουργικές, δομικές και συναισθηματικές της ιδιότητες μπορεί να αντιμετωπίσει σωρεία ψυχικών και νοητικών παθήσεων ενώ αποτελεί ένα χρηστικότερο εργαλείο για την κοινωνική ένταξη συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Αναμφίβολα, η μουσική είναι μέρος της βιολογικής μας κληρονομιάς. Το σώμα εμπεριέχει ρυθμό με την έννοια του καρδιακού παλμού, του ρυθμού του βαδίσματος, του αναπνευστικού ρυθμού κ.α. Τα πρώτα μας ρυθμικά ερεθίσματα ως έμβρυα, κατά την ενδομήτρια ζωή, είναι οι καρδιακοί σφυγμοί της μητέρας, ενώ από τα πρώτα ακουστικά ερεθίσματα είναι ο ήχος της ροής του αίματος της.

Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκε η ανάγκη για σημαντική και αποφασιστική παρέμβαση της επιστήμης της μουσικής σε διάφορους τομείς της υγείας με σκοπό την ενισχυτική θεραπεία στην ήδη υπάρχουσα ιατρική, μέσα από διάφορες μουσικές και κινητικές δραστηριότητες οι οποίες υπάγονται στον επιστημονικό κλάδο της Μουσικοθεραπείας. Τα αποτελέσματα αυτών των μουσικών παρεμβάσεων στη βελτίωση των γνωστικών, κιναισθητικών και συναισθηματικών λειτουργιών βρεφών και νηπίων με αναπηρίες είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Ο βασικός λόγος είναι ότι προσφέρουν κλινικά δεδομένα για το ότι οι μουσικοθεραπευτικές τεχνικές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προκαλέσουν χειρονομίες με σκοπό την επικοινωνία, τη βλεμματική επαφή, κινήσεις του σώματος, όπως το γύρισμα της κεφαλής, για να υποδείξουν ανάγκες, αντιδράσεις σε λεκτικές οδηγίες, κατανόηση της εναλλαγής της σειράς αναμονής και της διαδικασίας επιλογής, έννοιες υψίστης σημασίας για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής ενός ατόμου με ειδικές ανάγκες και αναπηρίες (Τουρλή, 2019).

Στη σύγχρονη εποχή, η μουσική αγωγή αναδεικνύεται ως ένα καθοριστικό εργαλείο στα προγράμματα αποκατάστασης και ανάπτυξης των ατόμων με ειδικές ανάγκες (ΑΜΕΑ). Η μουσική αποτελεί σημαντικό στοιχείο στο θεραπευτικό πεδίο, καθώς και στον εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό χώρο, συμβάλλοντας στην αναβάθμιση και ενίσχυση των ικανοτήτων των ατόμων, ανεξάρτητα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

Οι περισσότεροι οργανισμοί που ασχολούνται με τη μουσικοθεραπεία προσφέρουν προγράμματα που προσαρμόζονται σε πέντε βασικές κατηγορίες μαθητών με ειδικές ανάγκες: α) άτομα με νοητική καθυστέρηση, β) άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες, γ) άτομα με εγκεφαλική παράλυση, δ) άτομα με προβλήματα συμπεριφοράς, και ε) άτομα με διάχυτη εξελικτική διαταραχή (Καρτασίδου, 2004).

Για την κατανόηση του ρόλου της μουσικής στην ειδική αγωγή, είναι σημαντικό να διερευνηθεί και να κατανοηθεί η μουσική ευαισθησία. Αυτή η έννοια αναφέρεται στην ευχάριστη αντίδραση ενός ατόμου σε μουσικά ερεθίσματα και τη συναισθηματική αντίδραση που προκαλείται από το άκουσμα μουσικής. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες δεν διαφέρουν στην ευαισθησία τους από τα υπόλοιπα άτομα, και

όπως όλοι μπορούν να αντιδρούν και να απολαμβάνουν μουσικές εμπειρίες (Καρτασίδου, 2004).

Ορισμένα από τα άτομα με ειδικές ανάγκες διαθέτουν αξιοσημείωτες μουσικές ικανότητες που, συχνά, παραμένουν αναξιοποίητες λόγω των ειδικών αναγκών τους. Η μουσική αγωγή προσπαθεί να απελευθερώσει αυτές τις δυνατότητες από τους παράγοντες που τις περιορίζουν λόγω της αναπηρίας. Τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται μέσω της μουσικής αγωγής εκτείνονται πέρα από την απλή ανάπτυξη μουσικών ικανοτήτων. Η μουσική αγωγή δρα ως διαμεσολαβητής, επιτρέποντας στα ΑΜΕΑ να εκφραστούν, να επικοινωνήσουν αποτελεσματικότερα και να επιτύχουν σημαντικά επιτεύγματα.

Στον κόσμο της μουσικής πέντε κύρια στοιχεία κυριαρχούν και προσφέρουν βαθύτερη κατανόηση του πώς ο άνθρωπος αντιδρά στη μουσική, τόσο σε ψυχολογικό όσο και σωματικό επίπεδο. Αυτά τα στοιχεία είναι ο ρυθμός, η μελωδία, το ύψος, η αρμονία και τα διαστήματα και καθορίζουν τη μουσική εμπειρία και την επίδρασή της στον ανθρώπινο ψυχισμό και τη φυσιολογία (Δρογαλά, 2023):

Ο ρυθμός αποτελείται από επαναλαμβανόμενους ήχους και παύσεις, δίνοντας παλμό και ροή στη μουσική. Λειτουργεί ως κοινωνικός συντονιστής, επηρεάζοντας την κίνηση του σώματος και τους σκελετικούς μύες. Επίσης, αποτελεί κρίσιμο στοιχείο στη μουσική θεραπεία.

Η μελωδία, από την άλλη πλευρά, είναι το μέσο που εκφράζει συναισθήματα, ιδέες και σκέψεις. Δημιουργεί ένα μη λεκτικό κανάλι επικοινωνίας που προκαλεί ευρύ φάσμα συναισθημάτων, από χαρά και ηρεμία έως λύπη και θυμό.

Το ύψος της νότας αναφέρεται στον αριθμό των κύκλων δόνησης ανά δευτερόλεπτο και επηρεάζει την αντίληψη του ακροατή σχετικά με τον τόνο της μουσικής. Οι υψηλές συχνότητες σχετίζονται συνήθως με χαρούμενες αντιδράσεις, ενώ οι χαμηλές συχνότητες υποδηλώνουν συνήθως θλίψη.

Η αρμονία δημιουργείται από τον συνδυασμό των προηγούμενων στοιχείων, δημιουργώντας μουσικές συγχορδίες και δίνοντας χαρακτήρα στον ήχο.

Το διάστημα, αναφερόμενο στην απόσταση μεταξύ δύο νοτών, είναι σημαντικό στη μελωδία, επηρεάζοντας την αντίληψη του ακροατή σχετικά με το ύψος των νοτών.

Τα πέντε αυτά στοιχεία δημιουργούν μια μοναδική μουσική εμπειρία που επηρεάζει τόσο την ψυχολογία όσο και τη φυσιολογία του ατόμου. Μουσικοθεραπευτικές τεχνικές όπως η τεχνική Rhythmic Auditory Stimulation (RAS), αποδεικνύουν τη σημαντική σχέση μεταξύ μουσικής και κίνησης και έχουν επιτυχώς εφαρμοστεί σε άτομα με διάφορες κινητικές διαταραχές που μπορεί να εμφανιστούν στον ασθενή έπειτα από κάποιο εγκεφαλικό επεισόδιο, τραυματική εγκεφαλική βλάβη ή κατά τη νόσο του Parkinson.

Στην πρώιμη παρέμβαση η μουσική κατέχει κυρίαρχο ρόλο στην ανάπτυξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες (Τζουριάδου, 2001). Ο Luhmer Henneboele (2004, ό.α. στο Καρτασίδου, 2004), υποστηρίζει ότι: «Η μουσική δεν μπορεί να κάνει θαύματα. Παρ' όλα αυτά πρέπει απαραίτητως να είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των ατόμων με αναπηρίες». Η Καρτασίδου (2004) ενισχύει την παραπάνω θέση προβάλλοντας την άποψη ότι η μουσική αποτελεί αναγκαίο εκπαιδευτικό αγαθό για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και πρέπει να διδάσκεται με τον ίδιο τρόπο όπως και τα υπόλοιπα μαθήματα. Επιπρόσθετα, υποστηρίζει ότι η μουσική εκπαίδευση για άτομα με και χωρίς ειδικές ανάγκες πρέπει να είναι ισότιμη, καθώς δεν υφίστανται διαφορές στην ουσία της.

Η μουσική ικανότητα σχετίζεται με τις γενικές ικανότητες του ανθρώπου. Μία ακουστική διαταραχή μπορεί να επηρεάσει ακόμα και την ικανότητα σκέψης, οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι μία παρέμβαση μέσω βιωματικής διαδικασίας, όπως είναι μία μουσική εμπειρία, μπορεί να επηρεάσει θετικά τη διαδικασία της σκέψης. Πρόσθετα, ο ήχος στη μουσική διαθέτει τη δική του δυναμικότητα, καθιστώντας τη μουσική παρέμβαση ως ένα μέσο που μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση αισθητηριακών αδυναμιών και γλωσσικών διαταραχών (Καρτασίδου, 2004).

Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους η μουσική παρέμβαση μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορους τομείς και να επηρεάσει θετικά τη ζωή των ατόμων αυτών (Foley, 2017):

- 1) Κοινωνική Ένταξη: Η συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες προάγει την κοινωνική ένταξη, καθώς δημιουργεί ευκαιρίες για τα παιδιά και τους ενήλικες με ειδικές ανάγκες να αλληλεπιδρούν με άλλους, να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες και να αισθάνονται αποδεκτοί στην κοινωνία.

- 2) Εκπαίδευση και Μάθηση: Η μουσική είναι ένα αποτελεσματικό μέσο εκπαίδευσης για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Βοηθά στην ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως η ακουστική αντίληψη, η αυξημένη προσοχή, και η βελτίωση της μνήμης.
- 3) Κινητική Ανάπτυξη: Η ρυθμική και κινητική δραστηριότητα στη μουσική βελτιώνει την κινητική ανάπτυξη και τον συντονισμό του σώματος. Είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική στη βελτίωση της κινητικότητας για άτομα με κινητικές δυσκολίες.
- 4) Συγκέντρωση και Χαλάρωση: Η μουσική μπορεί να βοηθήσει στη βελτίωση της συγκέντρωσης και της χαλάρωσης, ειδικά σε άτομα με διαταραχές προσοχής ή υπερενεργητικότητα.
- 5) Ψυχολογία και Ευεξία: Η μουσική μπορεί να βελτιώσει την ψυχολογική ευεξία, να μειώσει το άγχος και να προάγει τη θετική συμπεριφορά. Η ικανότητα, ακόμη, δημιουργίας μουσικής και συμμετοχής σε μουσικές εμπειρίες αυξάνει το αίσθημα επιτυχίας και εξισορροπεί τυχόν αρνητικές εμπειρίες του παρελθόντος.
- 6) Θεραπεία: Η μουσική θεραπεία είναι μια εξειδικευμένη πρακτική που χρησιμοποιεί τη μουσική ως θεραπευτικό εργαλείο για τη βελτίωση της φυσικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας ατόμων με ειδικές ανάγκες.
- 7) Αυτοεκφραστικότητα και Αυτοεκτίμηση: Η συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες ενθαρρύνει την αυτοεκφραστικότητα και βελτιώνει την αυτοεκτίμηση, καθώς οι συμμετέχοντες ανακαλύπτουν τις δυνατότητές τους στον χώρο της μουσικής.
- 8) Συναίσθημα και Εκφραστικότητα: Η μουσική επιτρέπει στα άτομα να εκφράσουν συναισθήματα και σκέψεις, ακόμη και όταν δυσκολεύονται να τα εκφράσουν με λεκτικό τρόπο.

Η Καρτασίδου (2004) υπογραμμίζει ότι η μουσική παρέμβαση δεν είναι μόνο ένα εργαλείο θεραπείας, αλλά επίσης ένα μέσο εκπαίδευσης, κοινωνικής ένταξης και ενδυνάμωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Είναι ένας τρόπος να δοθεί φωνή και νόημα στις ζωές τους, να αναπτυχθούν, και να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία.

1.7. Τι προσφέρει ένα πρόγραμμα πρώιμης μουσικής παρέμβασης σε βρέφη με αναπηρίες

Η πρώιμη παιδική ηλικία αποτελεί κρίσιμη περίοδο για την ανάπτυξη των βρεφών, ιδίως γι' αυτά με αναπηρίες. Η μουσική παρέμβαση σε αυτή τη φάση της ζωής τους έχει αποδειχθεί ότι είναι ένα ισχυρό εργαλείο που μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους και στην ενίσχυση της ανάπτυξής τους σε πολλούς τομείς (Καρτασίδου, 2004).

Η θεωρία της ανάπτυξης του εγκεφάλου, όπως αναπτύχθηκε από τον Dr. Gottfried Schlaug (2008), επικεντρώνεται στη σχέση μεταξύ της μουσικής και της βιολογικής ανάπτυξης του εγκεφάλου, ιδίως σε παιδιά με αναπηρίες. Ο Dr. Schlaug, καθηγητής στο Harvard Medical School, έχει υλοποιήσει αρκετές μελέτες που εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο η μουσική παρέμβαση μπορεί να επηρεάσει την ανάπτυξη του εγκεφάλου σε παιδιά με διάφορες αναπηρίες. Στις έρευνες αυτές χρησιμοποιήθηκαν μέθοδοι νευροαπεικόνισης, όπως η μαγνητική τομογραφία (MRI) και η λειτουργική μαγνητική τομογραφία (fMRI), για να μελετηθεί η δραστηριότητα του εγκεφάλου κατά τη διάρκεια της μουσικής εκτέλεσης ή ακρόασης. Αυτή η μέθοδος επιτρέπει την παρατήρηση των αλλαγών στη νευρική δραστηριότητα που σχετίζονται με τη μουσική. Επιπλέον, ο Dr. Schlaug και η ομάδα του πραγματοποίησαν μελέτες περιπτώσεων σε παιδιά με αναπηρίες που υποβλήθηκαν σε προγράμματα πρώιμης μουσικής παρέμβασης. Καταγράφηκαν οι βελτιώσεις στις λειτουργίες τους, καθώς και οι αλλαγές στη νευρική δραστηριότητα που συσχετίστηκαν με την συμμετοχή τους στη μουσική. Κύριο εύρημα των ερευνών του είναι ότι η μουσική μπορεί να ενεργοποιήσει διάφορες περιοχές του εγκεφάλου ταυτόχρονα. Κατά τη διάρκεια της μουσικής εκτέλεσης ή ακρόασης, παρατηρείται ότι αυξάνεται η εγκεφαλική δραστηριότητα σε περιοχές του εγκεφάλου που σχετίζονται με την αντίληψη, την κίνηση, τη μνήμη και την επικοινωνία. Αυτή η ενεργοποίηση του εγκεφάλου κατά τη μουσική δραστηριότητα μπορεί να είναι ευεργετική για τη γενικότερη δομική και λειτουργική ανάπτυξή του (Schlaug, 2008).

Επίσης, έχει παρατηρηθεί ότι η ενασχόληση με τη μουσική μπορεί να δυναμώσει τη συνδεσιμότητα και επικοινωνία μεταξύ διαφόρων περιοχών του εγκεφάλου. Αυτό είναι σημαντικό για τη βελτίωση των γνωστικών λειτουργιών, της

κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της αισθητηριακής επεξεργασίας. Συνεπώς, η μουσική μπορεί να ενισχύσει τις νοητικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών, προάγοντας την ολοκληρωμένη ανάπτυξή τους.

Επιπλέον, η ενασχόληση με τη μουσική μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών. Οι ρυθμοί και οι μελωδίες της μουσικής μπορούν να ενθαρρύνουν την κίνηση και την εξάσκηση των μυών. Αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για παιδιά με αναπηρίες που αντιμετωπίζουν προβλήματα κινητικότητας, καθώς μπορεί να βελτιώσει τη συντονισμένη κίνηση και την ευελιξία (Schlaug, 2005).

Η Darrow (2011) συνοψίζει τη θετική επίδραση της μουσικής παρέμβασης στην πρώιμη παιδική ηλικία στους παρακάτω τομείς:

(α) Γνωστικός Τομέας (Cognitive Domain): Στον γνωστικό τομέα, η μουσική χρησιμοποιείται ως μέσο για τη μεταφορά πληροφοριών ή ως ενίσχυση της μάθησης ακαδημαϊκού υλικού στα πρώτα χρόνια της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, μουσικές δραστηριότητες και τραγούδια μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διδασκαλία και την ενίσχυση ακαδημαϊκών εννοιών όπως σχήματα, χρώματα, αριθμοί, χωρικές σχέσεις και χρονικές σχέσεις. Επιπλέον, τα τραγούδια και τα ρυθμικά τραγούδια μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μνημονικά για την απομνημόνευση πληροφοριών ή την οργάνωση πληροφοριών.

(β) Ψυχοκινητικός Τομέας (Psychomotor Domain): Στον ψυχοκινητικό τομέα, η μουσική χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως για την προώθηση των ψυχοκινητικών δεξιοτήτων. Η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ενθαρρύνει τις κινήσεις του σώματος, να συγχρονίσει επιλεγμένες κινήσεις, να δομήσει τις κινήσεις, να προωθήσει τη συμμόρφωση σε προγράμματα κίνησης, να διευκολύνει τη χαλάρωση κατά τη διάρκεια προγραμμάτων κίνησης και να αποσπάσει το παιδί από τον πόνο που μπορεί να νιώθει κατά τη διάρκεια φυσικών κινήσεων. Επιπλέον, η παιχνιδιάρικη χρήση επιλεγμένων μουσικών οργάνων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την ανάπτυξη και διατήρηση της μυϊκής λειτουργίας και την ανάπτυξη της λεπτής και αδρής κινητικότητας και ελέγχου. Επίσης, τα "fingerplays" (παιχνίδια με τα δάχτυλα) που συνοδεύουν τραγούδια αποτελούν εξαιρετικό τρόπο για τα μικρά παιδιά να ασχοληθούν με την ανάπτυξη των λεπτών κινητικών δεξιοτήτων.

(γ) Συναισθηματικός Τομέας (Affective Domain): Στον συναισθηματικό τομέα, η μουσική προάγει την ενθάρρυνση, τις αντιλήψεις και τις αξίες των παιδιών. Οι μουσικές δραστηριότητες μπορούν να ενθαρρύνουν τη θετική στάση προς τη μάθηση και το σχολείο, ενώ ταυτόχρονα ενισχύουν την ικανότητα των παιδιών να ακούν τους άλλους, να μοιράζονται και να συμμετέχουν σωστά κατά τη διάρκεια μουσικών δραστηριοτήτων. Τραγούδια που επικεντρώνονται σε αξίες και αρετές είναι επίσης διαθέσιμα για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Επομένως, παρατηρούμε ότι ένα πρόγραμμα μουσικής παρέμβασης σε βρέφη με αναπηρίες μπορεί να επιτελέσει καθοριστικό ρόλο τόσο στη γνωστική όσο και στην ψυχοκινητική αλλά και στην συναισθηματική ανάπτυξή τους. Η αλληλεπίδραση των βρεφών με τη μουσική μπορεί να ενισχύσει τη δραστηριότητα του εγκεφάλου και να οδηγήσει στην ανάπτυξη ή και βελτίωση λειτουργιών που σχετίζονται με την αντίληψη του κόσμου, την κίνηση αλλά και τη συναισθηματική τους νοημοσύνη. Τα διάφορα ερεθίσματα που δέχεται ο εγκέφαλος των παιδιών με αναπηρία από την αλληλεπίδρασή τους με τη μουσική μπορεί να είναι καταλυτικής σημασίας για την επίτευξη ενός καλύτερου επιπέδου διαβίωσης και την ανάπτυξη της λειτουργικότητάς τους μέσα στο περιβάλλον στο οποίο διαβιούν, αλλά και για την κοινωνικοποίησή τους, η οποία είναι εξαιρετικής σημασίας για την ομαλή ψυχοσυναισθηματική τους ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΡΩΤΟ-ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΣΕ ΒΡΕΦΗ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. Σκοπός του πρότζεκτ

Σκοπός του πρότζεκτ είναι ο εντοπισμός ερευνών οι οποίες παρουσιάζουν μελέτες για την επίδραση μουσικών παρεμβάσεων σε βρέφη και νήπια με ειδικές ανάγκες ή/και αναπηρίες. Οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν τη μουσική αλληλεπίδραση του βρέφους-νηπίου με τον φροντιστή του. Επιμέρους στόχοι του πρότζεκτ είναι:

- (α) η μελέτη του τρόπου με τον οποίο πραγματοποιούνται αυτές οι παρεμβάσεις στον χώρο της ειδικής αγωγής
- (β) η ανάδειξη των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων αυτών στην ανάπτυξη του βρέφους και του νηπίου με ειδικές ανάγκες ή αναπηρία

2.2. Ερευνητική μεθοδολογία

Η ερευνητική μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την υλοποίηση αυτού του πρότζεκτ είναι η συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση και στη συνέχεια η θεματική ανάλυση των ερευνών που εντοπίστηκαν.

Για την αναζήτηση των ερευνών χρησιμοποιήθηκαν:

- (α) η μηχανή αναζήτησης επιστημονικών άρθρων, Google Scholar, η οποία ευρετηριάζει επιστημονικά έγκριτα περιοδικά (<https://scholar.google.com/>)
- (β) η μηχανή αναζήτηση της βάσης ιατρικών άρθρων και δεδομένων MEDLINE, PubMed (<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/>)

Οι λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν για τον εντοπισμό των ερευνών είναι: infants AND music interventions, infants with disabilities AND music, infants with ADHD AND music interventions, premature infants AND music interventions.

2.3. Κριτήρια επιλεξιμότητας των ερευνών

Τα κριτήρια που τέθηκαν για τον εντοπισμό των ερευνητικών άρθρων ήταν τα παρακάτω: (α) οι έρευνες να είναι στα αγγλικά και να είναι δημοσιευμένες σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά, (β) να έχουν δημοσιευτεί όσο πιο πρόσφατα γίνεται, (γ) η

μουσική παρέμβαση να πραγματοποιείται και από τον φροντιστή ή τον γονιό και (δ) τα βρέφη που συμμετέχουν στην παρέμβαση να έχουν ειδικές ανάγκες ή αναπηρία.

2.4. Αποτελέσματα

Εντοπίστηκαν 3 ερευνητικά άρθρα που αφορούσαν μελέτες περίπτωσης μουσικών παρεμβάσεων σε βρέφη με ειδικές ανάγκες ή αναπηρίες και πληρούσαν τα κριτήρια επιλεξιμότητας.

2.4.1. Οι έρευνες

Τα συνοπτικά στοιχεία των ερευνών βρίσκονται στον Πίνακα 1:

Πίνακας 1. Στοιχεία των ερευνών που επιλέχθηκαν

Άρθρο	Στόχος της παρέμβασης	Χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων	Μέθοδος - Μουσική παρέμβαση	Αποτελέσματα- Τομείς που βελτιώθηκαν μετά την παρέμβαση
Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi & Grandjean 2020	Καταγραφή αντιδράσεων των πρόωρων βρεφών στη μητρική φωνή και το τραγούδι	10 πρόωρα βρέφη (ηλικία > 29 εβδομάδες, βάρος > 1000 γρ., σταθερή ιατρική κατάσταση. Μητέρες των βρεφών	Καταγραφή 3 βίντεο. 1ο βίντεο: η μητέρα πρώτα τραγουδά στο βρέφος για 5 λεπτά και μιλά για άλλα 5 λεπτά. 2ο βίντεο: η μητέρα πρώτα μιλά στο βρέφος για 5 λεπτά και μετά τραγουδά για 5 λεπτά. 3ο βίντεο: παρατήρηση συμπεριφοράς και κινήσεων των βρεφών σε απουσία της μητέρας.	1) αύξηση της συχνότητας των αυτο-αγγιγμάτων στο πρόσωπο 2) έντονη στοματική δραστηριότητα (πιπιλίσματα, χασμουρητά δαγκώματα) 3) ευδιαθεσία (χαμόγελα)

Hernandez-Ruiz, 2019	Αξιολόγηση γονεϊκής καθοδήγησης και των αποτελεσμάτων της χρήσης μουσικής στην ανάπτυξη βρεφών-νηπίων με ΔΑΦ	Τρία ζεύγη γονέα-παιδί. Ένα 4χρονο παιδί με διάγνωση στον αυτισμό με τον πατέρα του (μόνο αυτή η δυάδα ολοκλήρωσε τις συνεδρίες). Ένα νήπιο 2 ετών στην αρχή του αυτισμού με τη μητέρα του. Ένα παιδί άγνωστης ηλικίας με τους δύο γονείς του.	α) 2 συνεδρίες προετοιμασίας των γονέων β) 3 συνεδρίες γονέων-παιδιών για την καταγραφή της επικοινωνίας μεταξύ τους γ) 10 συνεδρίες της 1 ώρας με εναλλαγή μουσικής σύμπραξης παιδιού-γονέα και ελεύθερο παιχνίδι από το παιδί.	1) αύξηση της γενικότερης ανταπόκρισης των γονέων στην παρέμβαση 2) βελτίωση της έναρξης και της διατήρησης της κοινής προσοχής νηπίου-γονέα και σε περίπτωση μουσικής συνθήκης και έξω από αυτή. 3) αύξηση της προφορικής συμπεριφοράς στις μουσικές συνεδρίες
de l'Etoile, 2015	Παρατήρηση και σύγκριση αντιδράσεων βρεφών τυπικής ανάπτυξης και βρεφών με Σύνδρομο Down στο τραγούδι της μητέρας	15 βρέφη (3 έως 9 εβδομάδων) τυπικής ανάπτυξης με τη μητέρα τους. 15 βρέφη (3 έως 9 εβδομάδων) με σύνδρομο Down με τη μητέρα τους.	Διήμερη καταγραφή βίντεο ενός δίλεπτου κάθε φορά τραγουδιού, δικής της επιλογής, από τη μητέρα στο βρέφος, χωρίς σωματική επαφή παρά μόνο οπτική.	1) κοινή αύξηση, και των δύο κατηγοριών βρεφών, της οπτικής αισθητηριακής προσοχής (διακεκομμένες ματιές, ουδέτερα βλέμματα χαλάρωσης, ανοιγοκλεισίματα) 2) ίδια ποσοστά απόκρισης στις 5 αισθήσεις με ιδιαίτερη ενίσχυση των συναισθημάτων των βρεφών με σύνδρομο Down (χαμόγελα)

2.4.1.1. Περιοδικά στα οποία δημοσιεύτηκαν τα άρθρα

Τα άρθρα που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτή τη συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά που σχετίζονται με επιστημονικές μελέτες στους τομείς της μη-λεκτικής συμπεριφοράς και της μουσικοθεραπείας. Το πρώτο άρθρο με τίτλο *Live Maternal Speech and Singing Increase Self-Touch and Eye-Opening in Preterm Newborns: A Preliminary Study* δημοσιεύτηκε στις 17 Ιουνίου 2020 στο *Journal of Nonverbal Behavior*. Το δεύτερο ερευνητικό άρθρο με τίτλο *Feasibility of Parent Coaching of Music Interventions for Children With Autism Spectrum Disorder* δημοσιεύτηκε στις 8 Δεκεμβρίου 2019 στο *Music Therapy Perspectives* στο Πανεπιστήμιο της Αριζόνα (Arizona State University). Το τρίτο άρθρο με τίτλο *Self-*

Regulation and Infant-Directed Singing in Infants with Down Syndrome δημοσιεύτηκε στις 8 Μαΐου 2015 στο περιοδικό *Journal of Music Therapy* στο Πανεπιστήμιο του Μαϊάμι (University of Miami) .

2.4.1.2. Ερευνητικοί στόχοι των άρθρων

Σκοπός της έρευνας των Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi & Grandjean (2020) ήταν να εξετάσει πώς αντιδρούν τα πρόωρα νεογνά σε κοινωνικά ερεθίσματα, ειδικότερα όταν έρχονται σε επαφή με τη φωνή της μητέρας τους, σε φυσιολογικές συνθήκες. Ο ερευνητικός τους στόχος ήταν να αναλύσουν τη συμπεριφορά των βρεφών όταν άκουγαν τη μητρική φωνή, είτε αυτή ήταν λόγος είτε τραγούδι, στη Μονάδα Εντατικής Νοσηλείας Βρεφών (NICU), και να τη συγκρίνουν με μια συνθήκη ελέγχου, όταν η μητέρα δεν είναι παρούσα.

Σκοπός της έρευνας της Hernandez-Ruiz (2019) ήταν να εξετάσει την αποτελεσματικότητα της γονεϊκής καθοδήγησης μέσω της μουσικής στην ανάπτυξη παιδιών με Διαταραχή του Φάσματος του Αυτισμού (ΔΦΑ) βάσει του P-ESDM (Parent-implemented Early Start Denver Model) και να αξιολογήσει την αποδοχή και την εφικτότητα αυτής της προσέγγισης από τους γονείς.

Στην ερευνητική μελέτη της de l'Etoile (2015), σκοπός ήταν να παρατηρηθούν οι αυτορυθμιστικές αντιδράσεις βρεφών με σύνδρομο Down στο μητρικό τραγούδι και να συγκριθούν με αυτές των βρεφών τυπικής ανάπτυξης.

2.4.1.3. Χαρακτηριστικά των βρεφών που πήραν μέρος στις μουσικές παρεμβάσεις

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα των Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi & Grandjean (2020) ήταν πρόωρα βρέφη που νοσηλεύονταν στη Μονάδα Εντατικής Νοσηλείας Βρεφών (NICU) του Νοσοκομείου Parini στο Aosta, Ιταλία, μαζί με τις μητέρες τους, παρουσία του νοσηλευτικού προσωπικού. Συνολικά, συμμετείχαν δέκα πρόωρα βρέφη στη μελέτη. Όλα τα συμπεριληφθέντα νεογέννητα πληρούσαν τα ακόλουθα κριτήρια επιλογής κατά τη συλλογή των δεδομένων: (1) ηλικία > 29 εβδομάδες εμβρυϊκής ηλικίας, (2) βάρος > 1000 γραμμάρια και (3) σταθερή ιατρική κατάσταση (απουσία μηχανικής υποστήριξης αναπνοής, χωρίς επιπρόσθετο οξυγόνο, χωρίς συγκεκριμένες παθολογικές καταστάσεις).

Στην έρευνα της Hernandez-Ruiz (2019), συμμετείχαν τρία ζεύγη γονέα-παιδί, αλλά μόνο το πρώτο ζευγάρι (D1) ολοκλήρωσε πλήρως το πρόγραμμα, το δεύτερο (D2) ολοκλήρωσε μόνο τις δύο προετοιμαστικές συνεδρίες και το τρίτο (D3) ολοκλήρωσε τις προετοιμαστικές, τις βασικές συνεδρίες και δύο συνεδρίες αγωγής. Στην πρώτη δυάδα (D1), συμμετείχε ένα αγόρι 4 ετών με διάγνωση στον αυτισμό και ο πατέρας του, 42 ετών. Στη δεύτερη δυάδα (D2), συμμετείχε ένα νήπιο 2 ετών, που θεωρούνταν υπό κίνδυνο για αυτισμό με τη 21 ετών μητέρα του. Στην τρίτη δυάδα (D3), συμμετείχε μια μητέρα 41 ετών, ο άντρας της, και το δεύτερο τους παιδί (δεν αναφέρεται ηλικία) που είχε διάγνωση στον αυτισμό.

Τέλος, στην έρευνα της de l'Etoile (2015) συμμετείχαν αρχικά 16 μητέρες με βρέφη με σύνδρομο Down και 15 μητέρες με βρέφη τυπικής ανάπτυξης. Ωστόσο, μία μητέρα με βρέφος με σύνδρομο Down βρέθηκαν εκτός της μελέτης, επειδή η μητέρα δεν τραγουδούσε, όπως προέβλεπε το πρωτόκολλο της έρευνας. Ο τελικός αριθμός των βρεφών ήταν 30. Όλα τα βρέφη κυμαίνονταν σε ηλικία από 3 έως 9 μηνών και είχαν γεννηθεί μετά την 32η εβδομάδα κύησης. Επίσης, όλες οι μητέρες ανέφεραν ότι τα βρέφη τους είχαν τυπική ακοή και όραση.

2.4.1.4. Τρόπος μουσικής παρέμβασης

Στη πρώτη μελέτη που εξετάστηκε (Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi & Grandjean, 2020), οι μητέρες των πρόωρων νεογνών κλήθηκαν να μιλήσουν στα πρόωρα νεογνά τους στη θερμοκοιτίδα για 5 λεπτά και να τραγουδήσουν σε αυτά για 5 λεπτά. Στη συνέχεια, η σειρά των συνθηκών τραγουδιού και ομιλίας αντιστράφηκε. Την επόμενη μέρα καταγράφηκε βίντεο, παρουσία μόνο του νοσηλευτικού προσωπικού, που παρατηρούσε τις αντιδράσεις των βρεφών όταν η μητέρα δεν ήταν παρούσα. Κατά τη διάρκεια των συνθηκών τραγουδιού και ομιλίας, ζητήθηκε στις μητέρες να μιλήσουν ή να τραγουδήσουν κοντά στο κεφάλι του νεογνού, με τα νεογέννητα να βρίσκονται σε ανοιχτές θερμοκοιτίδες ή κούνιες και να αποφεύγουν να τα αγγίζουν.

Το επίπεδο ήχου των φωνητικών συνθηκών των μητέρων κυμάνθηκε από 60,6 έως 71,5 dBA και από 59,3 έως 71,33 dBA για τις συνθήκες ομιλίας και

τραγουδιού, αντίστοιχα. Τα επίπεδα ντεσιμπέλ μετρήθηκαν σε απόσταση 20 εκατοστών από το κεφάλι του νεογνού και περίπου 25 εκατοστά από το κεφάλι της μητέρας. Τα νεογέννητα καταγράφηκαν με ψηφιακή βιντεοκάμερα.

Όσον αφορά τη δεύτερη έρευνα, εδώ η μεθοδολογία που ακολούθησε η Hernandez-Ruiz (2019) πραγματοποιήθηκε στα παρακάτω στάδια:

- 1) Συνεδρίες προετοιμασίας: Πραγματοποιήθηκαν 2 συνεδρίες προετοιμασίας για τους γονείς. Στις συνεδρίες αυτές οι γονείς έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για τη συμμετοχή των νηπίων στην έρευνα, συμπλήρωσαν δημογραφικά ερωτηματολόγια και απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με τη διάγνωση και την επικοινωνιακή ανάπτυξη του παιδιού τους. Επίσης, διεξήχθη η αξιολόγηση των παιδιών για τον προσδιορισμό της αρχικής κατάστασης.
- 2) Βασικές συνεδρίες: Πραγματοποιήθηκαν 3 βασικές συνεδρίες στις οποίες ο ερευνητής κατέγραφε την αρχική κατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ γονέα και παιδιού. Οι συνεδρίες αυτές περιλάμβαναν την παροχή κατάλληλων παιχνιδιών και μουσικών οργάνων.
- 3) Συνεδρίες Θεραπείας: Πραγματοποιήθηκαν 10 συνεδρίες, 1 ανά δύο εβδομάδες, με διάρκεια κάθε συνεδρίας τη 1 ώρα. Οι συνεδρίες θεραπείας περιλάμβαναν μουσικές και μη-μουσικές δραστηριότητες μεταξύ γονέα και παιδιού. Κατά τη διάρκεια αυτών των συνεδριών, καταγράφηκαν συμπεριφορικές παράμετροι που σχετίζονταν με την επικοινωνία, όπως η βλεμματική επαφή, η κοινή προσοχή, οι φωνητικές και λεκτικές εκφράσεις των παιδιών.
- 4) Τελική Συνέντευξη: Μετά την ολοκλήρωση των συνεδριών θεραπείας, πραγματοποιήθηκε μια τελική συνέντευξη με τους γονείς. Κατά τη διάρκεια αυτής της συνέντευξης, συζητήθηκε η διαδικασία και οι όροι της μελέτης.

Καταλήγοντας, η διαδικασία της μελέτης της de l'Etoile (2015) περιελάμβανε μια διήμερη καταγραφή βίντεο για κάθε ζεύγος μητέρας-βρέφους κατά τη διάρκεια της τραγουδιστικής παρέμβασης. Οι μητέρες είχαν την ελευθερία να τραγουδήσουν για 2 λεπτά τραγούδια της επιλογής τους, σε οποιαδήποτε γλώσσα προτιμούσαν και με τον τρόπο που τραγουδούσαν συνήθως στο σπίτι. Τα επιλεγμένα τραγούδια μπορούσαν να είναι επαναλαμβανόμενα ή αρκετά διαφορετικά τραγούδια κατά τη διάρκεια της διήμερης εγγραφής. Κατά τη διάρκεια της μουσικής

παρέμβασης δεν υπήρχε σωματική επαφή της μητέρας με το βρέφος, αλλά κάθε βρέφος ήταν ασφαλισμένο σε ένα παιδικό κάθισμα σε απόσταση 2 περίπου μέτρων από το πρόσωπο της μητέρας.

2.4.1.5. Αποτελέσματα, τομείς οι οποίοι βελτιώθηκαν μετά την παρέμβαση

Τα αποτελέσματα της έρευνας των Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi & Grandjean (2020) έδειξαν ότι τόσο το τραγούδι όσο και η ομιλία αύξησαν τη συχνότητα των αυτο-αγγιγμάτων των πρόωρων νεογνών στο κεφάλι τους. Το τραγούδι έδειξε να επηρεάζει σημαντικά τη στοματική δραστηριότητα των βρεφών (πιπίλισμα, χασμουρητό, χαμόγελο), ενώ ταυτόχρονα παρατηρήθηκε αύξηση στο άνοιγμα των ματιών τους, περισσότερο από ότι κατά τη διαδικασία της ομιλίας. Παρατηρήθηκε, τέλος, ότι τα πρόωρα νεογνά αντιδρούσαν διαφοροποιημένα ανάλογα με το είδος της μητρικής φωνητικής επαφής. Συγκεκριμένα, καταγράφηκαν έντονα δαγκώματα των βρεφών όταν οι μητέρες τους τραγουδούσαν, ενώ εμφάνισαν αυξημένες μη-ρυθμικές προφορικές κινήσεις όταν οι μητέρες τους μιλούσαν.

Τα αποτελέσματα της μελέτης της Hernandez-Ruiz (2019) έδειξαν ότι οι γονείς που συμμετείχαν στην παρέμβαση αύξησαν τη γονική ανταπόκρισή τους στις προσπάθειες επικοινωνίας και προσοχής των παιδιών τους. Η λεκτική ανταπόκριση των γονέων αλλά και η μη-λεκτική τους ανταπόκριση αυξήθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεδριών. Επίσης, βελτιώθηκε η γονική συμμόρφωση με τις οδηγίες της παρέμβασης. Όσον αφορά τα παιδιά, δεν έδειξαν αρχικά υψηλό ποσοστό ανταπόκρισης στη διατήρηση της κοινής προσοχής. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της παρέμβασης, παρατηρήθηκε σημαντική βελτίωση. Στις συνεδρίες που περιείχαν μουσική παρέμβαση παρατηρήθηκε καλύτερη επίτευξη της κοινής προσοχής σε σχέση με τη μη-μουσική συνθήκη. Ακόμη, στις μουσικές συνεδρίες, τα παιδιά έδειξαν καλύτερη επίδοση στην έναρξη της κοινής προσοχής με τον γονέα. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε μια γενική μείωση των προφορικών συμπεριφορών (οι προφορικές συμπεριφορές των παιδιών μετρήθηκαν ως προφορικές εκφράσεις, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η επικοινωνιακή πρόθεση), αλλά υπήρξαν ορισμένες αυξήσεις σε συνεδρίες που περιλάμβαναν τη μουσική δραστηριότητα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας της de l'Etoile (2015) καθοδηγήθηκαν από τις δύο συμπεριφορές που μετρήθηκαν, και συγκεκριμένα το βλέμμα (gaze) και την

έκφραση συναισθήματος (affect), καθώς αυτές οι συμπεριφορές μπορούν να υποδεικνύουν προσπάθειες αυτο-ρύθμισης κατά τη διάρκεια της επαφής πρόσωπο με πρόσωπο.

Όσον αφορά το βλέμμα του βρέφους, και στις δύο ομάδες βρεφών παρατηρήθηκε περίπου το ίδιο ποσοστό συχνότητας σε αρνητικές λειτουργίες του βλέμματος, δηλαδή περιπλανώμενο βλέμμα (roaming gaze) και βλέμμα που αποτραβιέται (averted gaze), ενώ παρατηρήθηκαν υψηλά ποσοστά για τα βλέμματα ουδέτερου χαρακτήρα (neutral gaze) και τα βλέμματα με διακοπές (intermittent gaze). Ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης εμφάνισαν το βλέμμα με διακοπές για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από τα βρέφη με σύνδρομο Down.

Όσον αφορά την έκφραση συναισθήματος του βρέφους, δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων σε κανέναν από τους τέσσερις τύπους έκφρασης που μετρήθηκαν (γκριμάτσα, συνοφρύωμα, ουδέτερο χαμόγελο, μεγάλο χαμόγελο). Ωστόσο, καταγράφηκε περισσότερο η ουδέτερη έκφραση (neutral affect) στα βρέφη με σύνδρομο Down από ό,τι στα βρέφη τυπικής ανάπτυξης (TD), αν και αυτή η διαφορά δεν ήταν στατιστικά σημαντική. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης εμφάνιζαν συχνότερα και μεγαλύτερης διάρκειας χαμόγελα από ό,τι τα βρέφη με σύνδρομο Down, αν και αυτές οι διαφορές δεν ήταν και πάλι στατιστικά σημαντικές.

2.4.1.6. Συμπεράσματα των ερευνητών

Συμπερασματικά, η έρευνα των Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi & Grandjean (2020) διαπιστώνει ότι η φωνητική αλληλεπίδραση μεταξύ μητέρων και πρόωρων νεογνών στη ΜΕΘ έχει σημαντικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά των δεύτερων. Σύμφωνα με τους ερευνητές (Filippa, Menin, Panebianco, Monaci, Dondi, Grandjean, 2020), η ενίσχυση της φωνητικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μητέρων και των πρόωρων νεογνών στη ΜΕΘ ενδέχεται να έχει θετική επίδραση στην γενικότερη εξέλιξη των νεογνών και να αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τη βελτίωση της οικογενειακής φροντίδας. Επιπλέον, η μελέτη αυτή υπογραμμίζει τη σημασία της μητρικής φωνής, είτε μέσω του λόγου είτε μέσω του τραγουδιού, στην ενθάρρυνση

της ανταπόκρισης των πρόωρων νεογνών και την ανάπτυξη των κοινωνικών τους δεξιοτήτων.

Η Hernandez-Ruiz (2019) κατέληξε με την έρευνά της στο συμπέρασμα ότι η παρέμβαση που συμπεριλαμβάνει τη συμβουλευτική των γονέων για τη διδασκαλία μουσικών στρατηγικών που προάγουν την κοινωνική επικοινωνία σε παιδιά με Διαταραχές του Φάσματος του Αυτισμού (ΔΦΑ) είναι εφικτή και δίνει τη δυνατότητα θετικών αποτελεσμάτων τόσο για τους γονείς όσο και για τα παιδιά. Η παρέμβαση αυτή συμμορφώνεται με τις καλές πρακτικές στη θεραπεία του ΔΦΑ και ενδείκνυται ως αποτελεσματικό εργαλείο για την βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών με ΔΦΑ, προσφέροντας ταυτόχρονα υψηλή ικανοποίηση και στήριξη στους γονείς που συμμετέχουν σε αυτήν.

Τέλος, η de l'Etoile (2015) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι παρά τις δομικές διαφορές στον εγκέφαλό τους και τις πιθανές αλλαγές στην αλληλεπίδραση με τους φροντιστές τους, τα βρέφη με σύνδρομο Down, μπορούν να χρησιμοποιούν τις αυτο-ρυθμιστικές συμπεριφορές, όπως το βλέμμα και το συναίσθημα κατά τη διάρκεια μιας μουσικής συνθήκης, όπως εκείνη καταγράφηκε με το τραγούδι της μητέρας. Αυτό υποδηλώνει ότι τα βρέφη με Σύνδρομο Down διαθέτουν τις δυνατότητες να αντιδρούν και να αλληλεπιδρούν με τους φροντιστές τους με παρόμοιο τρόπο με τα κανονικά αναπτυσσόμενα βρέφη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ

3.1. Συζήτηση

Έπειτα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και των εξειδικευμένων ερευνών που εντοπίστηκαν και σχετίζονται με μουσικές παρεμβάσεις σε βρέφη-νήπια με πολλαπλές αναπηρίες, παρατηρήθηκε ότι το υλικό με θεωρητικό περιεχόμενο που αφορά την μουσική στην ειδική αγωγή είναι πλούσιο τόσο σε έντυπες και διαδικτυακές πηγές, όσο και στο ερευνητικό κομμάτι. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα των επιστημόνων ότι η μουσική αποτελεί ένα πολυδιάστατο εργαλείο, το οποίο μπορεί να ενισχύσει πολλούς διαφορετικούς τομείς της ανάπτυξης του ανθρώπου, όπως προκύπτει από την πληθώρα σχετικών ερευνών.

Οι έρευνες που αναφέρθηκαν σε αυτήν την εργασία και εξετάστηκαν, επιβεβαιώνουν την παραπάνω θέση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά τους, η μουσική όχι μόνο μπορεί να συντελέσει ένα ευχάριστο περιβάλλον για την ευημερία και την ευδιαθεσία του βρέφους με αναπηρίες, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά στην εγκεφαλική και σωματική του ανάπτυξη ενισχύοντας τις κοινωνικές, συναισθηματικές, κινητικές και γνωστικές του δεξιότητες. Στην παρούσα εργασία δόθηκε περισσότερη έμφαση σε επιστημονικά άρθρα που μελετούσαν την επίδραση του τραγουδιού του φροντιστή, κυρίως της μητέρας, κατά σειρά σε πρόωρα βρέφη, σε νήπια με διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού και σε βρέφη με σύνδρομο Down. Λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία του Trevarthen για την έμφυτη μουσικότητα (1986), η μουσική είναι μια φυσιολογική και ψυχολογική ανάγκη, παρόμοια με την ανάγκη για κίνηση, που συμβάλλει στην ενεργοποίηση του νοήματος στην ανθρώπινη επικοινωνία. Κατά συνέπεια, η μουσική αποτελεί βασικό στοιχείο της ανθρώπινης εμπειρίας και παίζει καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική, συναισθηματική και γλωσσική μας ανάπτυξη, καθιστώντας την κρίσιμη για όλες τις μορφές επικοινωνίας μας. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί η πολυδιάστατη σημασία της διυποκειμενικότητας (Trevarthen, 2019), της οποίας η υπόσταση φανερώνεται ενεργά στις έρευνες που μελετήθηκαν και η οποία αποτελεί κύριο παράγοντα για την επεξεργασία και την αποτελεσματικότητα των μουσικών ερεθισμάτων που λαμβάνει το βρέφος από τον φροντιστή του. Στα τρία άρθρα που εντοπίστηκαν και αναλύθηκαν, ο γονέας παρατηρείται να έχει τον καθοδηγητικό ρόλο κατά τη διάρκεια

της μουσικής διαδικασίας-παρέμβασης, επιδιώκοντας τη δημιουργία ενός δεσμού με το βρέφος με στόχο την επίτευξη του σκοπού της εκάστοτε έρευνας. Όπως προκύπτει από τις αναφορές που μελετήθηκαν, η μητέρα είναι το πρώτο πρόσωπο με το οποίο το βρέφος επιδιώκει να αναπτύξει ένα είδος επικοινωνίας (πρωτοσυνομιλίες), γεγονός που καθιστά τον ενεργό ρόλο της μητέρας, αλλά και γενικότερα του φροντιστή, στην περίοδο της βρεφικής ηλικίας απολύτως απαραίτητο, και αποτελεί σημαντική παράμετρο για τον τρόπο και την ποιότητα της εξέλιξης της προσωπικότητας του βρέφους.

Στόχος της παρούσης εργασίας, ήταν να εξεταστεί η επίδραση που μπορεί να έχει μια πρώιμη μουσική παρέμβαση που πραγματοποιείται μέσω της μουσικής επικοινωνίας ανάμεσα στον φροντιστή και το βρέφος ή το νήπιο με αναπηρίες ή ειδικές ανάγκες στη συμπεριφορά και τη γενικότερη ανάπτυξη των βρεφών. Όλοι οι ερευνητές οι οποίοι μελετούν την επίδραση πρώιμων μουσικών παρεμβάσεων σε βρέφη με αναπηρίες συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η μουσική έχει σημαντικό αντίκτυπο σε διάφορους τομείς ανάπτυξης του βρέφους, όπως την εκφραστική επικοινωνία, την κοινωνικοποίηση, τη σωματική-κινητική ανταπόκριση αλλά και τη συναισθηματική κατανόηση και συμπεριφορά.

Όπως προκύπτει και από τα κλινικά και ερευνητικά ευρήματα, η μουσικότητα φαίνεται να είναι βαθιά ενσωματωμένη στην ανθρώπινη φύση, ξεκινώντας από τα πρώτα στάδια της ζωής. Η επικοινωνιακή μουσικότητα μεταξύ μητέρας και βρέφους αναδεικνύει τη σημασία της μουσικής ως μέσου για τη δημιουργία δεσμών, την κοινωνική ανάπτυξη και την έκφραση συναισθημάτων. Επιπλέον, η μουσική είναι μια φυσιολογική και ψυχολογική ανάγκη, παρόμοια με την ανάγκη για κίνηση, που συμβάλλει στην ενεργοποίηση του νοήματος στην ανθρώπινη επικοινωνία. Κατά συνέπεια, η μουσική αποτελεί βασικό στοιχείο της ανθρώπινης εμπειρίας και παίζει καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική, συναισθηματική και γλωσσική μας ανάπτυξη, καθιστώντας την κρίσιμη για όλες τις μορφές επικοινωνίας μας.

3.2. Συμπεράσματα

Η χρήση της μουσικής στη φροντίδα και ανάπτυξη των βρεφών έχει αναγνωριστεί ως ένα ισχυρό εργαλείο που μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην υγιή

ανάπτυξη και την ευημερία τους. Αυτό ισχύει τόσο για τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης όσο και για τα βρέφη με αναπηρίες. Η μουσική παρέχει ένα μοναδικό περιβάλλον που ενθαρρύνει την έκφραση, την αντίληψη και την αλληλεπίδραση, ενισχύοντας την αναπτυξιακή πορεία του παιδιού.

Για τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης, η μουσική αποτελεί έναν σημαντικό τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας από πολύ μικρή ηλικία. Οι μελωδίες, οι ρυθμοί και οι φωνητικές εκφράσεις μπορούν να ενισχύσουν την αναγνώριση των συναισθημάτων, να προωθήσουν την κοινωνική διάδραση και να βελτιώσουν την γλωσσική ανάπτυξη. Μέσω της μουσικής, τα βρέφη τυπικής ανάπτυξης εκφράζουν τη χαρά, το ενδιαφέρον και την αγάπη, ενώ μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται διάφορους ήχους και να αναπτύσσουν τις δεξιότητές τους στον τομέα της ακοής και της κίνησης.

Ωστόσο, η μουσική έχει επίσης σημαντικές θεραπευτικές και ανακουφιστικές δυνατότητες, ιδίως για τα βρέφη με αναπηρίες. Κλινικές μελέτες έχουν δείξει ότι η μουσική μπορεί να βοηθήσει συμπληρωματικά στη διαχείριση διαφόρων προβλημάτων υγείας και αναπτυξιακών διαταραχών. Παρέχει στα βρέφη με αναπηρίες μια φωνή και έναν τρόπο έκφρασης που μπορεί να είναι πολύτιμο, ιδίως όταν δυσκολεύονται να εκφράσουν τις ανάγκες και τα συναισθήματά τους με τους συνηθισμένους τρόπους. Παρόλο που στην παρούσα εργασία δεν γίνεται λόγος για τον κλάδο της μουσικοθεραπείας και τη σημασία της, είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι η μουσική μπορεί να λειτουργήσει, μέσω της μουσικοθεραπείας, ως μια πολύτιμη συμπληρωματική θεραπευτική πρακτική που έχει την ικανότητα να φέρει ανακούφιση, να συμβάλει στην έκφραση των συναισθημάτων, να ενισχύσει την κοινωνική διάδραση, να βελτιώσει τη μνήμη και την συγκέντρωση, και να επιτρέψει την ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων (Παπαδάκη, 2013).

Σε γενικές γραμμές, η μουσική μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη των αισθήσεων, της γλωσσικής και κοινωνικής διάστασης, και της αυτο-έκφρασης των βρεφών, ανεξάρτητα από την παρουσία αναπηριών. Οι επιστημονικές έρευνες έχουν επιβεβαιώσει αυτήν τη θεωρία, καθώς πολλές μελέτες έχουν δείξει τα θετικά αποτελέσματα της μουσικής στην ανάπτυξη των βρεφών, ανεξάρτητα από τις αναπηρίες τους. Είναι, επομένως, σημαντικό να συνεχίσουμε να εξερευνούμε και να υποστηρίζουμε τη χρήση της μουσικής στη φροντίδα και ανάπτυξη των βρεφών,

δίνοντας έτσι τη δυνατότητα σε κάθε παιδί να αναπτυχθεί στο έπακρο των δυνατοτήτων του.

3.3. Περαιτέρω έρευνα

Όπως ήδη αναφέρθηκε, υπάρχουν πολλές έρευνες που σχετίζονται με την επίδραση της μουσικής σε βρέφη με πολλαπλές αναπηρίες. Ωστόσο, καθώς οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν την ανάπτυξη των βρεφών, ένα κομβικό και άκρως σημαντικό κεφάλαιο στη ζωή ενός ατόμου, είναι σημαντικό να διερευνηθούν ακόμα περισσότερες έρευνες που θα επιχειρούν να επιβεβαιώσουν την παραπάνω θέση και να βοηθήσουν τα βρέφη και τα παιδιά με αναπηρίες να βελτιώσουν της ποιότητα ζωής τους.

Με βάση το υλικό που μελετήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, αλλά και την προσωπική εκτίμηση, παρακάτω παρουσιάζονται κάποιες προτάσεις για περαιτέρω έρευνα:

α) να διερευνηθούν με περισσότερα μέσα (μουσική ηχογράφηση, ζωντανή μουσική παρουσίαση με διάφορα μουσικά όργανα, εξερεύνηση των μικρών κρουστών μουσικών οργάνων και πρακτική χρήση) οι αντιδράσεις των βρεφών με πολλαπλές αναπηρίες στα επιμέρους ερεθίσματα και τα αποτελέσματα τους στην βελτίωση της ανάπτυξης τους σε σύγκριση με το μητρικό τραγούδι

β) να γίνει έρευνα σε βρέφη με σπάνιες αναπηρίες (π.χ. σύνδρομο D2-HGA-t2), για τις οποίες δεν υπάρχει επαρκές καταγεγραμμένο ερευνητικό υλικό, και να αναζητηθούν οι επιδράσεις που μπορεί να έχει μια πρώιμη μουσική παρέμβαση στην ανάπτυξη της δραστηριότητας του εγκεφάλου, στην ενίσχυση του κινητικού συστήματος και την γενικότερη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους

γ) να μελετηθεί ο ρόλος της μουσικής στην αντιμετώπιση ή την έκλυση επιληπτικών κρίσεων που παρουσιάζονται σε ορισμένα βρέφη με πολλαπλές αναπηρίες

δ) να ερευνηθεί σε βάθος εάν και κατά πόσο οι συνεδρίες μουσικής παρέμβασης μπορούν να ενισχύσουν την αντιληπτική ικανότητα των βρεφών με πολλαπλές

εγκεφαλικές αναπηρίες και να προωθήσουν την ικανότητα επικοινωνίας και απόκρισης με τους γονείς τους

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία αναδεικνύει τη σημασία της μουσικής στην ανάπτυξη όλων των βρεφών, και μάλιστα εκείνων με ειδικές ανάγκες ή/και αναπηρίες. Για τον λόγο αυτό, οι επισταμένες έρευνες γύρω από τα παραπάνω ζητήματα κρίνονται αναγκαίες, καθώς θα μπορούσαν να αποδειχθούν χρήσιμες και ευεργετικές πρωτίστως για τα βρέφη αυτά αλλά και για το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αβραμίδου, Κ. (2016). Η σύγχρονη γονική επίδραση στη μουσική ανάπτυξη βρεφών και μικρών παιδιών. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), *Μουσικός Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας-Μάθησης (Πρακτικά 7ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση)* (σσ. 77-86). Ε.Ε.Μ.Ε.
- Αδαμοπούλου, Φ. (2020). Παίζοντας με τη μουσική στο ειδικό σχολείο. Μία μουσικοθεραπευτική προσέγγιση της παιγνιώδους διάστασης του αυτοσχεδιασμού. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό "εκπ@ιδευτικός κύκλος"*, 8(2), 288-416.
- Αντωννάκης, Δ. (2012). *Επικοινωνιακή μουσικότητα: ρυθμικές μιμήσεις και συρρυθμίες στις αλληλεπιδράσεις βρεφών - μητέρων* (Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης).
- Διονυσίου, Ζ. (2019). Αναπτύσσοντας τη μουσικότητα των παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας μέσα από τη διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση: το πρωτόκολλο μουσικότητας του προγράμματος MusiChild. Στο Στάμου, Λ. (Επιμ.), *Διαλεκτική και Πρωτοπορία στη Μουσική Παιδαγωγική* (σσ. 109-132). Ε.Ε.Μ.Ε.
- Δρογαλά, Α. (2023). *Μουσική και Μουσικοθεραπεία κατά τη φυσικοθεραπευτική παρέμβαση σε βρέφη με προωρότητα, αναπτυξιακές διαταραχές ή άλλα προβλήματα: Μια βιβλιογραφική ανασκόπηση* (Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας).
- Καρτασίδου Λ. (2004). *Μουσική Εκπαίδευση στην ειδική παιδαγωγική, εκπαιδευτικές-θεραπευτικές προσεγγίσεις της μουσικής στην ευρύτερη της σημασία σε άτομα με ειδικές ανάγκες*. Εκδόσεις: ΤΥΠΩΘΗΤΩ
- Κερεζίδου, Σ. (2010). *Ο ρόλος της μουσικής στην αγωγή και θεραπεία παιδιών με ειδικές ανάγκες* (Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας).

- Κονδυλίδου, Μ. (2018). *Μουσικότητα και ανθρώπινη ανάγκη για επικοινωνία κατά την εμβρυακή και βρεφική ηλικία* (Διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Κωνσταντινίδου, Μ. (2018-2019). *Η Επίδραση της μουσικής σε παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος* (Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου).
- Κώτσια, Α., & Δεληγιώργη, Γ. (χ.χ.). *Οι πρώτες αλληλεπιδράσεις του νηπίου με τα πρόσωπα του περιβάλλοντός του και η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Εργοθεραπεία, 45, 7-11.*
- Παπαδάκη, Α. (2013). *Μουσικοθεραπεία: Ο ρόλος και η σημασία της* (Πτυχιακή εργασία, Α.Τ.Ε.Ι. Κρήτης, Παράρτημα Ρεθύμνου).
- Πέλκα, Α., Κ. (2017). *Εκδηλώσεις ενσυναίσθησης σε νήπια με ΔΑΦ* (Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου).
- Περδίκη, Σ. (2018). *Η επίδραση της μουσικής στα άτομα με ειδικές ανάγκες* (Πτυχιακή εργασία, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Ελλάδας).
- Περάκη, Β. (2019). Πρωτο-μουσικές εμπειρίες και μάθηση: η αλληλεπίδραση γονέα-βρέφους και η επικοινωνιακή μουσικότητα ως θεμέλιο για τη μουσική ανάπτυξη του ανθρώπου. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 353–359). Ε.Ε.Μ.Ε.
- Τουρλή, Π. (2019). Μουσικοθεραπεία στην Ειδική Αγωγή: τα πολλαπλά οφέλη. *Ειδική Αγωγή, MaxMag.*
- Τσικανδουλάκη, Ε. (Ιούλιος 2020). *Η γλωσσική ανάπτυξη των βρεφών στο πλαίσιο της θεωρίας της έμφυτης διυποκειμενικότητας* (Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).
- Τσίρης, Γ., Ακογιούνου, Μ., Παπασταύρου, Δ., & Κατοστάρη, Κ. (Επιμ.) (2022). *Λεξικό Μουσικοθεραπείας: Τόπος διεπιστημονικών συναντήσεων.*
<https://ereseach.qmu.ac.uk/bitstream/handle/20.500.12289/12748/12748.pdf?sequence=1>

- Bieleninik, Ł., Ghetti, C., & Gold, C. (2016). Music Therapy for Preterm Infants and Their Parents: A Meta-analysis. *Pediatrics*, 138(1). DOI: 10.1542/peds.2016-0971.
- Darrow, A.-A. (2011). Early Childhood Special Music Education. *Special Learners, General Music Today*, 24(2), 28-30.
- de l'Etoile, S. K. (2015). Self-Regulation and Infant-Directed Singing in Infants with Down Syndrome. *Journal of Music Therapy*, 52(2), 195–220.
<https://doi.org/10.1093/jmt/thv003>
- Foley, S. V. (2017). Music Education and Its Impact on Students with Special Needs. *Scholarship and Engagement in Education*, 1(1), Article 11.
- Hernandez-Ruiz, E. (2020). Feasibility of Parent Coaching of Music Interventions for Children With Autism Spectrum Disorder. *Music Therapy Perspectives*, 38(2), 195–204. <https://doi.org/10.1093/mtp/miz016>
- Malloch, S., & Trevarthen, C. (2009). Musicality: Communicating the vitality and interests of life. In S. Malloch & C. Trevarthen (Eds.), *Communicative Musicality: Exploring the Basis of Human Companionship* (pp. 1-11). Oxford University Press.
- Schlaug, G., Norton, A., Overy, K., & Winner, E. (2005). Effects of music training on the child's brain and cognitive development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1060(1), 219-230.
- Thompson, G. A. (2014). A comparative analysis of developmental outcomes for children with disabilities in music therapy and special education. *Journal of Music Therapy*, 51(1), 30-47. DOI: 10.1093/jmt/thu004.
- Filippa, M., Menin, D., Panebianco, R., Monaci, M. G., Dondi, M., & Grandjean, D. (2020). Live Maternal Speech and Singing Increase SelfTouch and EyeOpening in Preterm Newborns: A Preliminary Study. *Journal of Nonverbal Behavior*, 44(3), 453–473. <https://doi.org/10.1007/s10919-020-00336-0>